

<http://ui.ac.ir/en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 32, Issue 1, No.81, Spring 2021, pp. 107-134

Received: 08.01.2020 Accepted: 11.06.2020

Research Paper

A Qualitative Study of Adolescent Body Identity (High School Girls in Boroujerd)

Sara Khazaei

Ph.D. Candidate of Sociology of Social Issues in Iran, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandran, Iran
khsarah13@gmail.com

Mohammad Ismail Riahi *

Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandran, Iran
m.riahi@umz.ac.ir

Introduction

Adolescence is the starting point for identification. In addition to the rapid changes in this period and the acquisition of identity, adolescence is one of the most important periods of life in which a person could have more problems with the mental image of his body. During this period, attempts to gain identity and identity formation may be affected by hormonal, biological, and physical change. Physical changes occur if placed in a 'body-centered' text and social context during adolescence increasing the gap between what exists and what will be, and could create a sense of self-loathing, dissatisfaction, and a negative image of one's body in adolescence.

Materials and Methods

The present study was a qualitative study of the body identity of adolescent girls under the influence of their body image, experiences, and physical events in Boroujerd County, Lorestan Province, Iran. Data from this study were collected through semi-structured interviews and the grounded theory method was used to analyze the data. Using theoretical and purposeful sampling methods, 30 high school girls were interviewed and finally, the collected data were coded and analyzed in the form of nine axial categories and one core category.

Discussion of Results and Conclusions

Constructing the body identity of adolescent girls through the formation of their mental image of their bodies as a core category has been subject to certain conditions. These conditions are classified into three categories: causal, contextual, and interventionist. Causal conditions include gender stereotypes and comparing one's body with others. At the same time, maturity acts as a background condition, the Internet as the medium and the ideal body (slimming) acts as an intervening condition. An adolescent girl's body contrasts between the real body and the ideal body. She makes certain interactions and adopts certain strategies.

These interactions and strategies can be categorized in the form of body monitoring and handling of irregular eating patterns (such as strict diets, vegetarianism, the use of diet pills and powders, etc.).

Adolescent girls, under their specific physical conditions during puberty, gender stereotypes, and the presentation of physical ideal standards through the Internet and beauty norms, feel a great gap between what they see in their bodies now and what they imagine. They need to engage in strategies such as strict diets, regular check-ups, and regular check-ups under the conditions, factors, and backgrounds that adolescent girls are sensitive to during their adulthood. They experience rapid changes and feelings. Feelings can be categorized into several categories including feelings of physical anxiety, embarrassment, and gender alienation.

Thus, during adolescence, efforts to gain identity and identity formation may be influenced by hormonal, biological, and physical changes. And these physical changes, if located in a social body-centered context and the adolescent's confrontation with gender stereotypes, can create a beautiful, attractive woman for her feminine body to be selected and prepared for the role of a mother and a wife. Also, the adolescent is confused by the paradoxical conditions of childhood and adulthood, and the expectations

* Corresponding author

Khazaei, S., Riahi, M. (2021). A Qualitative Study of Adolescent Body Identity (High School Girls in Boroujerd). *Journal of Applied Sociology*, 32(1), 107-134.

of the society. In order to get rid of this situation, she seeks the ideal and acceptable body of the society with the help of virtual network channels (the Internet). By going back and immersing herself in these channels, she learns that she has to lose weight, do anything to become more attractive, etc. During adolescence, dissatisfaction with the physical appearance increases because physical changes such as the weight gain during puberty contrasts with social prescriptions and idealism in relation to physical attractiveness. But adolescent girls, in spite of their relentless efforts to become more beautiful, find themselves in a great gap and become dissatisfied with their bodies and feel ashamed and worried.

Keywords: Adolescent Girls, Grounded Theory, Body Identity, Gender Alienation.

References

- Adibisdeh, M., & Jalali Akardi, H. (2013). Body management and social identity (Case study: Youth in sari), *Sociological Studies of Youth*, 3 (9), 9-22 (in Persian).
- Al-Saadawi, N. (1980) *Naked face of an arab woman*. Translated by Majid Foroutan and Rahim Moradi, Tehran: New Thoughts Publishing Center (in Persian).
- Azadarmaki, T., & Chavoshian, H. (2002) The body as the media of identity, *Sociology of Iran*, 4 (4), 75-77 (in Persian).
- Barker, C. (2017). *Cultural studies, theory and performance*. Translated by Mehdi Faraji and Nafiseh Hamidi, Tehran: Institute of Cultural and Social Studies (in Persian).
- Bozorgi, M. (2016) *A sociological survey of the relationship between internet use and body management among babel youth*, MA Thesis in Social Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mazandaran University, Iran (in Persian).
- Bourdieu, P. (2011). *Distinction, social critique of taste judgment*. Translated by Hassan Chavoshian, Tehran: Publication of Sales (in Persian).
- Butler, J. (1990) *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Bauman, Z. (2003). *Liquid Love: On the frailty of human bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2005). *Liquid Life*. Cambridge: Polity Press.
- Caldwell, M., & Christine, T. (2015) Body identity development: definitions and discussion, *Body, Movement, and Dance in Psychotherapy*, 11 (4), 220-234.
- Cash, T. F., & Thériault, J. (2004) Body image in an interpersonal context: adult attachment, fear of intimacy and social anxiety, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23 (1), 89-103.
- Coyne, L. (2007) *The relationship between sociocultural influences and disordered eating behaviors: Age-related differences in an integrated theoretical model*, Unpublished Doctoral Thesis, Australia, Griffith University.
- Dehghani, M., Chehrzad, M., Jafar Asal, M., & Soleimani, R. (2012) Investigating the relationship between satisfaction with physical mental image and socio-cultural patterns of rasht adolescent girls, *College of Nursing and Midwifery*, 20 (3), 34-26 (in Persian).
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: Norton.
- Fatehi, A., & Ekhlesi, A. (2008) Body management and its relationship with social acceptance of body (Shiraz Women), *Strategic Studies of Women*, 11 (41), 63-89 (in Persian).
- Franko, D. L., Cousineau, T. M., Trant, M., Rancourt, D., Ainscough, J., Chaudhuri, A., & Brevard, J. (2010) Teaching adolescents about changing bodies: randomized controlled trial of an internet puberty education and body dissatisfaction prevention program, *Body Image*, 7 (4), 296-300.
- Gallagher, S. (2005). *How the body shapes the mind?* Oxford: Clarendon Press.
- Gain, N. (1392) *The future of social theory*. Translated by Mohammad Reza Mehdizadeh, Tehran, Sociologists Publication.
- Ghanim, D. (2012). *From women's gender alienation*. Translated by Mahboubeh Hosseinzadeh, Retrieved from: <https://bridgesforwomen.org/post/locationtype/%D8%AE%D8%A7%D9%88%D8%B1%D9%85%DB%8C%D8%A7%D9%86%D9%87> (in Persian).
- Giddens, A. (2008). *Modernity and individuality; society and personal identity in the new age*. Translated by Nasser Mofaghian, Tehran: Ney Publication (in Persian).
- Jalaeipour, M. R., & Mohammadi, J. (2008). *Late theories of sociology*. Tehran, Ney Publication (in Persian).
- Johanna, K., Maria, W., & Ann, F. (2017) This body is me, discovering the ways in which the body is salient in peopssss ideniitsss, *Body Image*, 7 (24), 102-110.
- Johnson, R. (2009) Oppression embodied exploring the intersections of somatic psychology, trauma, and oppression, *United States Association of Body Psychotherapy Journal*, 12 (8), 19-31.
- Kamp, L.C., & Berman L.S. (2011) Body image and identity formation: the role of identity distress, university of central florida, USA, *Revista Latino Americana de Psicologia*, 43 (2), 267-277.
- Kanaani, M. A., & Razeghi, F. (2017) Media, internalization of norms and imagination of the body (Students of guilan university), *Contemporary Sociological Research*, 6 (10), 27-1 (in Persian).
- Kazemi, F., Kianpour, M., & Ghasemi, V. (2014) Explaining the sociological society of the impact of media-images on the image of body and self-esteem with emphasis on the role of self-contemporary appearance (Isfahan Girl Students), *Applied Sociology*, 28 (4), 91-111 (in Persian).
- Keyvanara, M., Rabbani, R., Haghigatnia, M., & Kavehzadeh, A. (2012) Social factors affecting the formation of body imagination (Case study of women in isfahan), *Applied Sociology*, 23 (4), 66-53 (in Persian).
- Khanikehi, N., & Alvandi, H. (2017) Factors affecting girls' tendency to mannequinism (Case study: The effect of barbie dolls), *Women's Research, Institute of Humanities and Cultural Studies*, 8 (12), 19-45 (in Persian).
- Koch, S., & Fischman, D. (2011) Embodied enactive dance/movement therapy, *American Journal of Dance Therapy*, 4 (33), 57-72.
- McCabe, M. P., Ricciardelli, L. A., & Karantzas, G. (2010) Impact of a healthy body image program among adolescent boys on body image, negative affect, and body change strategies, *Body Image*, 12 (7), 117-123.
- Moudi, F., Asgharpour Masouleh, A., & Hassani Darmian, Gh. (2013) A study of social factors affecting the body management of adolescent girls in mashhad, *Proceedings*

- of Lifestyle Developments in Iran*, 3 (4), 479-511 (in Persian).
- Mousavi, M. (2015) *Femininity and body (Sociological view of maturity)*. Tehran: Firoozeh Publication (in Persian).
- Qaderzadeh, O., Qaderzadeh, H., & Hosseinpanah, H. (2012) The effect of mass media consumption on women's body management, *Women and Society*, 3 (3), 153-125 (in Persian).
- Rabbani, A., & Hassanpour, A. (2017) Bodybuilding, application of ruth vodak's historical discourse approach in documentary analysis of iranian style nose, *Applied Sociology*, 28 (2), 70-49 (in Persian).
- Raghibi, M., & Minakhani, Gh. (2011) The relationship between body management and body image and self-concept, *Knowledge and Research in Applied Psychology*, 12 (46), 73-81. (in persian)
- Razavi, A. S. (2009) Adolescence and identity, *Counseling and Family*, 4 (17), 20-16 (in Persian).
- Riahi, M. (2011) A study of gender differences in satisfaction with body image, *Women in Development and Politics*, 9 (3), 34-54 (in Persian).
- Strauss, A., & Corbin, J. (2011) *Principles of qualitative research method*. Translated by Buick Mohammadi, Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies (in Persian).
- Tremblay, L., & Lariviere, M. (2009) The influence of puberty onset, body mass index, and pressure to be thin on disordered eating behaviors in children and adolescents, *Eating Behaviors*, 6 (10), 75-83.
- Zakai, M. S., & Khatibi, F. (2006) Relationship between presence in cyberspace and modern identity: research among young iranian internet users, *Social Sciences*, 31, 153-111 (in Persian).

<http://dx.doi.org/10.22108/jas.2020.120923.1852>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085745.1400.32.1.5.1>

مقاله پژوهشی

مطالعه کیفی برساخت هویت بدنی نوجوانان؛ دختران دبیرستانی شهرستان بروجرد^۱

سارا خزایی، دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران،

بابلسر، ایران

khsarah13@gmail.com

محمداسماعیل ریاحی^{ID*}، دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران،

بابلسر، ایران

m.riahi@umz.ac.ir

چکیده

پژوهش حاضر به مطالعه کیفی برساخت هویت بدنی دختران نوجوان با تأثیر گرفتن از تصویر بدنی، تجربیات و رویدادهای بدنی آنها در شهر بروجرد می‌پردازد. داده‌های این مطالعه از طریق مصاحبه نیمه‌ساخت یافته گردآوری و از روش نظریه مبنایی برای تحلیل آنها استفاده شده است. به کمک روش نمونه‌گیری نظری و هدفمند با ۳۰ نفر از دختران دبیرستانی مصاحبه شد و در نهایت، داده‌های گردآوری‌شده در قالب ۹ مقوله محوری و یک مقوله هسته، کدگذاری و تحلیل شدند. نتایج پژوهش نشان می‌دهند کلیشه‌های جنسیتی، مقایسه بدن خود با دیگران به‌منزله شرایط علی، بلوغ به‌منزله شرایط زمینه‌ای و اینترنت به‌منزله رسانه و بدن ایده‌آل (لاغری) به‌منزله شرایط مداخله‌گر عمل می‌کنند. همچنین دختران نوجوان در رویارویی با تصویر منفی از بدن خود راهبردهای خاصی را در پیش می‌گیرند. این راهبردها در قالب واریسی (پایش) بدن و دست‌زدن به الگوهای نامنظم غذایی دسته‌بندی می‌شوند. براساس مطالعه حاضر، اضطراب جسمانی، شرمساری و ازخوبی‌گانگی جنسیتی از آثار و پیامدهای تصویر بدنی منفی دختران نوجوان از خود است.

واژه‌های کلیدی: دختران نوجوان، نظریه مبنایی، هویت بدنی، ازخوبی‌گانگی جنسیتی

* نویسنده مسؤول:

^۱ مقاله مستخرج از پایان نامه دکتری است.

خزایی، سارا و ریاحی، محمد اسماعیل. (۱۴۰۰). «مطالعه کیفی برساخت هویت بدنی نوجوانان (دختران دبیرستانی شهرستان بروجرد)». جامعه‌شناسی کاربردی،

۳۲ (۱)، ۱۰۷-۱۳۴.

مقدمه و بیان مسأله

هویت مجموعه ویژگی‌های فردی و رفتاری است که بر اساس آن، فرد عضو گروهی اجتماعی شناخته و از دیگران متمایز می‌شود. تصویری که فرد از خود می‌سازد و احساسی که نسبت به خود پیدا می‌کند، در اصل بازتاب نگرشی است که دیگران نسبت به او دارند (رقیبی و میناخانی، ۱۳۹۰: ۷۷). در گذشته، کشف هویت متأثر از محیط اطراف (خانواده، محله و دوستان) شکل می‌گرفت یا به نوعی هویت افراد متأثر از عوامل انتسابی بود؛ اما در دنیای امروزی منابع کسب هویت متعدد و متنوع‌اند و بیشتر افراد بحران هویت را تجربه می‌کنند؛ به عبارت دیگر، فرهنگ دوره اخیر مدرنیته، فرهنگی بصری و نمایشی است و بصری‌شدن منبع اصلی برقراری ارتباط و به کار بستن معناها شده است. از میان ظواهر، بدن به‌منزله مستقیم‌ترین و دردسترس‌ترین قرارگاهی که حامل و نمایشگر تفاوت‌های شیوه زندگی و شکل‌های هویت است، اهمیت اساسی می‌یابد و بدین سان، جسم به اصلی هویتی تبدیل می‌شود (آزادارمکی و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۶۳). بدین ترتیب ما شاهد تبدیل شدن بدن به نماد هویتی خواهیم بود؛ به‌گونه‌ای که امروزه بدن به‌منزله دردسترس‌ترین و پرکاربردترین شکل بیان هویت به معرض نمایش درمی‌آید؛ تا جایی که می‌توان از نوع جدیدی از هویت با عنوان «هویت بدن» یاد کرد. اگرچه بدن از لحظه تولد تا زمان مرگ و در هر دوره سنی با تغییراتی همراه است، بیشترین تغییرات بدنی در دوره نوجوانی به وقوع می‌پیوندد؛ زیرا دوران گذر از کودکی و ورود به نوجوانی از مهم‌ترین مراحل زندگی فرد است و مانند همه دوره‌های گذار، با مشکلات، تعارض‌ها، بحران‌ها و تغییرات بسیاری همراه است. همچنین نوجوانی مهم‌ترین سن از نظر مشغولیت ذهنی با تن‌انگاره است؛ زیرا علاوه بر اهمیت‌یافتن جاذبه جنسی، بدن نیز از لحاظ ظاهری دچار تغییرات پیچیده و متنوعی می‌شود (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸). مهم‌ترین تحول این دوره بلوغ نامیده می‌شود؛ بلوغ بر همه جنبه‌های جسمی و روانی نوجوان از جمله هویت و تصویر ذهنی او از بدن تأثیر

می‌گذارد. اریکسون، بلوغ را رشد سریع بدنی، آگاهی جنسی و انقلاب فیزیولوژیک می‌داند و معتقد است بر همه جنبه‌های جسمی و روانی نوجوان از جمله هویت و تصویر ذهنی او از بدنش تأثیر می‌گذارد. تصویر ذهنی از بدن از ابعاد مهم خودظاهری و خودارزیابی در این دوره است. در دوره بلوغ، جهت رشد نوجوانان برخلاف دوره کودکی، از پیرامون به سمت مرکز است. به‌طور معمول نوجوانان از لحاظ جسمانی متناسب نیستند؛ یعنی اعضای مختلف بدن همگی با میزان یکسان یا در دوره زمانی مشابه رشد نمی‌کنند؛ در نتیجه، ممکن است فرد نوجوان به‌دلیل رشد نامتناسب اعضای بدنش شرمسار باشد یا احساس ناخوشایندی داشته باشد. همچنین افزایش سریع در میزان چربی بدن در دختران در اوایل دوران بلوغ این نگرانی را در آنها ایجاد می‌کند که باید مراقب وزن خود باشند. این دوره سنی، به‌منزله یکی از حساس‌ترین مراحل زندگی فرد، با تغییرات جالب‌توجهی به لحاظ جسمی، عاطفی، شناختی و اجتماعی همراه است. تجربه از دست دادن هویت یا سردرگمی درباره خود، زمانی که بدن با سرعت زیادی تغییر می‌یابد، در دوره نوجوانی بیشتر از هر دوره سنی دیده شده است (Kling et al., 2017: 102)؛ بنابراین، نوجوانی نقطه شروع هویت‌یابی در فرد است. علاوه بر وقوع تغییرات سریع در این دوره و کسب هویت، نوجوانی از دوره‌های مهم زندگی است که فرد بیشترین مشکلات را با تصویر ذهنی از بدن خود دارد.

در این دوره، تلاش برای کسب هویت و شکل‌گیری هویت ممکن است از تغییرات هورمونی، بیولوژیکی و بدنی تأثیر بگیرد و این تغییرات جسمی، در صورت قرارگرفتن در یک متن و بافت اجتماعی بدن‌محور در دوره نوجوانی، ممکن است شکاف بین آنچه هست و آنچه باید باشد را بیشتر کند و نوعی حس خودبیزاری، نارضایتی و تصویر منفی از بدن خود را در نوجوان ایجاد کند. «تصویر منفی از بدن خود، شکاف بین هویت بالقوه و هویت بالفعل را عمیق‌تر می‌کند و به افزایش رفتارهای اصلاح بدنی مثل جراحی زیبایی، رژیم‌های

۶۲/۸ درصد است که میزان بالای توجه زنان به بدن در همهٔ وجوه آن اعم از آرایشی، مراقبت و ... را نشان می‌دهد. همچنین بین متغیرهای مصرف رسانه‌ای، پذیرش اجتماعی بدن و پایگاه اقتصادی - اجتماعی با مدیریت بدن رابطهٔ مستقیم و معنادار وجود دارد؛ در حالی که متغیر دینداری با مدیریت بدن رابطهٔ معکوس و معنادار داشته است. بزرگی (۱۳۹۵) در بررسی جامعه‌شناختی رابطهٔ استفاده از اینترنت با مدیریت بدن، نشان داد متغیرهای سرمایه‌گذاری بدن، شرم از بدن، پایش بدن و عزت نفس، به‌طور معناداری رضایت‌مندی از تصویر بدن را بین پاسخگویان پیش‌بینی کرده‌اند. علاوه بر این تفاوت‌های جنسیتی معناداری در تأثیرگذاری متغیر شرم از بدن مشاهده شد؛ با این حال، برخی پژوهش‌ها نشان داده‌اند رسانه‌ها به‌تنهایی در تصویرسازی از بدن نقش ندارند و معیارها و ارزش‌های فرهنگی جامعه نیز در این مسئله سهم‌اند. پیوند بین رسانه‌ها به‌منزلهٔ عامل مدرن با ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی جامعه به‌منزلهٔ عامل سنتی با نقش تقویت‌کنندهٔ رسانه‌ها در درونی‌سازی معیارهای زیبایی ترکیب شده و قالب جدیدی از ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی را شکل داده است (کنعانی و رازقی، ۱۳۹۶).

۲- گروه دوم از مطالعات تأثیر عوامل اجتماعی مختلف (خانواده، مدرسه و اطرافیان، مصرف‌گرایی و متغیرهای زمینه‌ای مثل سن، جنس و ...) بر بدن و مدیریت بدن را بررسی کرده‌اند (فاتحی و اخلاصی، ۱۳۸۷؛ ریاحی، ۱۳۹۰؛ کیوان‌آرا و همکاران، ۱۳۹۱؛ مؤدی و همکاران، ۱۳۹۲؛ خانی‌هنجی و الوندی، ۱۳۹۶).

۳- گروه سوم از مطالعات جامعه‌شناختی رابطهٔ بدن، تصویر بدن و هویت را بررسی کرده‌اند که این گروه بیشترین ارتباط را با موضوع پژوهش حاضر دارد. برخی مطالعات رابطهٔ بدن و هویت و پیوند این دو را بررسی کرده‌اند. برای مثال آزادارمکی و چاوشیان (۱۳۸۱) در مطالعهٔ بدن به‌منزلهٔ رسانهٔ هویت، دربارهٔ ۸۲۵ نفر از ساکنان بالای ۱۸ سال شهر تهران مطالعه کردند که یافته‌های آنها نشان می‌دهند سطوح گوناگون مدیریت بدن رابطهٔ معناداری با جنس، سن،

نامتعادل یا اختلال هورمونی منجر می‌شود» (ریاحی، ۱۳۹۰: ۱۰). بر این اساس، بلوغ، تغییرات سریع جسمانی، عاطفی، روانی، شناختی، هویت‌یابی و بحران هویت از یک سو و رویارویی دختران نوجوان با دنیای جسمانی و تبلیغ و ترویج استانداردهای بدن ایده‌آل و معرفی آنها به‌منزلهٔ منابع کسب هویت از سوی دیگر، برای نوجوان شرایط ویژه‌ای را فراهم می‌کند. در چنین شرایطی به نظر می‌رسد توجه به بدن و نمایش بدن به‌منزلهٔ یک شکل هویتی، از شیوه‌هایی است که نوجوان در رویارویی با بحران هویت و هویت‌یابی و پاسخ به سوال من کیستم، آن را انتخاب می‌کند؛ به عبارت دیگر، نوجوان بدن خود را بهترین محمل و ابزاری می‌بیند که می‌تواند هر لحظه و به هر شکل که بخواهد آن را تغییر دهد و برای تعریف خود و هویت خود در موقعیت‌های متفاوت، به اشکال مختلف ظاهر شود. در اینجا مسئلهٔ اصلی پژوهش حاضر این است: تصویر بدن دختران نوجوان که از یک سو با بلوغ و تغییرات ناگهانی آن دست و پنجه نرم می‌کنند و از سوی دیگر، با الگوها و استانداردهای بدنی جدید از طریق رسانه‌ها روبه‌رو هستند، چگونه شکل می‌گیرد؟ دختران به‌واسطهٔ تجربیات بدنی خود در دورهٔ نوجوانی و بلوغ، بدن و تصویر بدن خود را چگونه روایت می‌کنند؟ هویت بدن دختران نوجوان به‌واسطهٔ تصویر بدنشان چگونه شکل می‌گیرد و برساخت می‌شود؟

پیشینهٔ پژوهش

در نگاه کلی، مطالعات انجام‌شده در حوزهٔ جامعه‌شناختی بدن به چند دسته تقسیم می‌شوند:

۱- گروه اول که یکی از پرتکرارترین مطالعات در حوزهٔ بدن و مدیریت بدن است، در حوزهٔ نقش و تأثیر رسانه‌ها (تلویزیون، ماهواره، اینترنت، مجلات و ...) بر بدن، مدیریت بدن و تصویر بدن انجام شده‌اند. برای مثال دربارهٔ مصرف رسانه‌های جمعی بر مدیریت بدن، نتایج پژوهش فاتحی و اخلاصی (۱۳۸۷) نشان می‌دهند میانگین مدیریت بدن برابر با

ارتباط معنادار منفی وجود دارد؛ بدین معنی که با کاهش رضایت و خرسندی از مؤلفه‌های ظاهری گرایش به ظاهر و ارزیابی از تناسب، رفتارهای مدیریت بدن افزایش می‌یابد. به این ترتیب افرادی که از تصویر بدنی خود رضایت کافی ندارند، نسبت به کسانی که از تصویر بدنی خود رضایت دارند، بیشتر به رفتارهای مدیریت بدنی دست می‌زنند (رقیبی و میناخانی، ۱۳۹۰).

با مروری بر پژوهش‌های خارجی در زمینه موضوع پژوهش حاضر، نمونه‌های متعددی یافت می‌شود که بیشترین ارتباط را با بدن و هویت دارند. برای رعایت اختصار، تنها به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

کمپ و برمن^۱ (2011) در پژوهش «شکل‌گیری هویت و تصویر بدن: نقش اضطراب هویتی»، در نمونه‌ای از ۵۳ نفر از دانش‌آموزان ۱۸-۱۲ ساله، با هدف بررسی نقش اضطراب‌ها و استرس‌های مربوط به هویت و نقش آنها در تصویر بدن و هویت، به این نتایج رسیدند که استرس‌های هویتی در زمینه‌هایی نظیر اهداف بلندمدت، انتخاب شغل، دوستی، گرایش‌ها و رفتار جنسی، مذهب، ارزش‌ها و باورها و پیوندهای گروهی، پیش‌بینی‌کننده قوی در ارزیابی از خود، رضایت از بدن و دغدغه اضافه وزن‌اند. یافته جالب توجه دیگر آن بود که زنان (در مقایسه با مردان)، بیشترین نگرانی‌های هویتی را درباره خود دارند که این نگرانی‌ها به‌طور عمده با ظاهر خود و بدن آنها مرتبط بوده است.

فرانکو و همکاران^۲ (2010) طی اجرای برنامه‌ای برای آموزش دانش‌آموزان نوجوان درباره تغییرات بدنی ناشی از بلوغ جنسی و نیز راه‌های پیشگیری از ناسازگاری‌های بدنی به آنان، اثربخشی چنین برنامه‌های آموزشی را در تعدیل حالات ناشی از بلوغ روی نمونه انتخاب‌شده نشان دادند.

ترمیلائی و لاریویر^۳ (2009) نیز تأثیر آغاز بلوغ و فشار نوجوان برای لاغری را در به وجود آوردن رفتارهای اختلال خوردن در کودکان و نوجوانان مثبت ارزیابی کرده‌اند.

تحصیلات، سرمایه فرهنگی، دیانت و نگرش سنتی به خانواده دارند که آشکارا دلالت فرهنگی دارند؛ اما بین مدیریت بدن و متغیرهای ساختاری مثل پایگاه اجتماعی - اقتصادی، سرمایه اقتصادی و شغل رابطه معناداری مشاهده نشده است. نتایج پژوهش دیگری در زمینه رابطه بین فضای مجازی و هویت مدرن براساس پیمایشی نشان دادند حضور در فضای مجازی و استفاده از اینترنت، سبب شکل‌گیری و تقویت هویت مدرن بین کاربران ایرانی، به‌ویژه کاربران جوان، می‌شود. به همان سان، میزان دستیابی به هویت مدرن در فضای مجازی نیز تابعی از میزان مصرف، نوع مصرف و نحوه ارائه و مدیریت خود کاربر ایرانی در فضای مجازی است (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵). همچنین ادیبی سده و جلالی آکردی (۱۳۹۲) در بررسی رابطه بین مدیریت بدن و هویت اجتماعی با روش پیمایش، به این نتیجه رسیدند که تلاش‌های زیادی از سوی جوانان درباره داشتن ظاهر و بدنی زیبا انجام می‌گیرد تا از این طریق، هویت متمایزی که جوانان می‌خواهند از خود در اجتماع نشان دهند، حاصل شود. جستجو برای داشتن چهره و ظاهری زیبا با پذیرش هویت ازسوی جوانان همراه است. علاوه بر این مطالعات، برخی پژوهش‌ها در این گروه، تصویر بدن و رابطه آن با خود و هویت را بررسی کرده‌اند. برای مثال کاظمی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش «تبیین جامعه‌شناختی تأثیر تصاویر رسانه‌ای بر تصویر بدن و عزت نفس با تأکید بر نقش خودطرحواره ظاهر» نشان دادند: ۱- بین مشاهده تصاویر رسانه‌ای و پایین آمدن نمره تصویر بدنی و خودطرحواره ظاهر رابطه معنادار وجود دارد. ۲- میان نمره تصویر بدنی و نمره خودطرحواره ظاهر رابطه معکوس و معنادار وجود دارد. ۳- خودطرحواره ظاهر در فرایند اثرگذاری تصاویر رسانه‌ای بر تصویر بدن اثر تعدیل‌کنندگی دارد. ۴- عزت نفس به‌منزله سازهای که ارزیابی‌کننده ارزشمندی و توانمندی فرد است، در این فرایند دستخوش تغییر نمی‌شود. همچنین نتایج پژوهش دیگری در زمینه ارتباط مدیریت بدن با تصویر بدنی و خودپنداره، نشان دادند بین مدیریت بدن با مؤلفه‌های تصویر بدنی، ارزیابی وضع ظاهر، گرایش به ظاهر و ارزیابی تناسب،

¹ Kamp's & Berman

² Franko et al.

³ Tremblay & Lariviere

حتی شرایط و عوامل مداخله‌گر را نشان نداده‌اند. ضمن اینکه این پژوهش‌های انجام‌شده داخلی درباره هویت و بدن (مانند ادیبی‌سده و جلالی‌آکردی، ۱۳۹۲)، به موضوع بازاندیشی هویت را میان گروه سنی جوانان توجه کرده‌اند و با وجود اهمیت دوران نوجوانی در شکل‌گیری تصویر و هویت بدنی، پژوهش‌های داخلی به‌طور مستقیم به روایت هویت بدنی در گروه سنی نوجوانان، به‌ویژه با استفاده از روش‌شناسی کیفی از نوع نظریه زمینه‌ای نپرداخته‌اند. همچنین در بسیاری پژوهش‌های داخلی (فاتحی و اخلاصی، ۱۳۸۷؛ ریاحی، ۱۳۹۰؛ کیوان‌آرا و همکاران، ۱۳۹۱؛ مؤدی و همکاران، ۱۳۹۲؛ خانی‌هنجی و الوندی، ۱۳۹۶)، توجه و تمرکز عمده پژوهشگران بر سنجش اثرات یک یا چند متغیر بر تصویر بدن یا مدیریت بدن بوده است. پژوهش حاضر ضمن استفاده از یافته‌های تمام پژوهش‌های پیشین، سعی کرده است از زاویه‌ای متفاوت، به مطالعه تفسیری و اکاوی فهم و روایت بدن و تصویر بدن دختران به‌واسطه تجربیات بدنی خود در دوره نوجوانی و بلوغ بپردازد و به این پرسش مهم پاسخ دهد که هویت بدنی در دختران نوجوان به‌واسطه تصویر بدنشان چگونه شکل می‌گیرد و بر ساخت می‌شود؟ با توجه به موارد ذکرشده، پژوهش حاضر تلاش کرده است با استخدام سازه هویت بدنی به‌منزله مفهومی جدید در ادبیات داخلی، طرح مباحث نظری در این زمینه و استفاده از طریق روش تپژوهش کیفی، گام‌های نخست را در مسیر تعمق و اکاوی معنایی و مفهومی بیشتر در زمینه ارتباط بدن و هویت بردارد.

چارچوب مفهومی

از اواسط دهه ۷۰ میلادی در پی تغییرات گسترده معرفتی در رشته‌های انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی بدن به‌منزله رویکردی بین‌رشته‌ای ظهور کرد؛ به عبارت دیگر، شکل‌گیری این رشته، محصول درهم‌آمیزی گرایش‌های فکری مختلفی در علوم اجتماعی، همچون فمینیسم، پست‌مدرنیسم، مطالعات فرهنگی،

مکبی و همکاران^۱ (2010) برنامه آموزش سلامت بدن را روی پسران نوجوان اجرا و دریافتند که این برنامه روی تصویر بدن، عواطف منفی و راهبردهای تغییر بدن آنها تأثیر مثبتی داشته است.

کالدول^۲ (2015) در مقاله «شکل‌گیری هویت بدنی»، ریشه‌های هویت بدنی را، مفهوم‌سازی و در قالب نظریه جدیدی با عنوان روایت هویت ارائه می‌کند که روایت هویت از طریق روایت بدن شکل می‌گیرد. این مطالعه مطالعه‌ای مفهومی است که تنها ریشه‌های شناختی و فلسفی مفهوم هویت بدنی را بررسی کرده است.

کلینگ و همکاران^۳ (2017) در مقاله «این بدن من است»، با کشف شیوه‌هایی که بدن از طریق آن هویت را نشان می‌دهد و با استفاده از روش کیفی و از طریق مصاحبه با ۱۲۱ نفر از زنان جوان، به چهار موضوع دست یافته‌اند: شناسایی از طریق بدن، عملکرد بدنی در ارائه هویت، هویت در تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های بدنی.

مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده داخلی و خارجی نشان می‌دهد عمده آنها با روش کمی از طریق پرسش‌نامه‌های ساخته‌شده مربوط به تصویر بدن، عزت نفس و ... درباره سوژه‌های پژوهش مطالعه کرده‌اند؛ البته تعداد کمی از پژوهش‌ها (Kling et al., 2017 & Kamp's & Berman, 2011) از مصاحبه عمیق و روش کیفی برای مطالعه و شناسایی بدن و ابعاد آن استفاده کرده‌اند. یکی دیگر از محدودیت‌های مطالعات قبلی، کم‌رنگ‌بودن ابعاد نظری آنها، وجودنداشتن سنخیت بین نظریه‌های انتخاب‌شده با موضوع مطالعه و نیز پراکندگی نظری بوده است؛ به‌گونه‌ای که به‌طور عمده بر استفاده از نظریه‌هایی در حوزه بدن و جامعه‌شناسی بدن تمرکز شده است. بیشتر پژوهش‌های داخلی که ارتباط مدیریت بدن و هویت را بررسی کرده‌اند، کمتر به چگونگی و جرایبی این رابطه پرداخته‌اند و زمینه‌های ارتباط این دو یا

¹ McCabe et al.

² Caldwell

³ Kling et al.

جامعه‌شناسی فرهنگی و روان‌شناسی در دهه ۹۰ میلادی بوده است. مبحث بدن و بدن‌مندی در علوم اجتماعی در اواخر قرن بیستم مطرح و گشوده شد و بر رابطه بدن و هویت تأکید کرد که هستی‌های متقابل در روند ساخت هویت بودند. جامعه‌شناسان به‌طور کلی به پیوند متقابل میان زندگی اجتماعی و بدن تأکید کرده‌اند و برای بدن انسان ابعاد گوناگونی برشمرده‌اند که همه آنها در دو مقوله بدن جسمانی و بدن اجتماعی - فرهنگی جای داده می‌شود. مری داگلاس، انسان‌شناس انگلیسی، نیز براساس سنت مردم‌شناسی، بدن را متنی فرهنگی (پیشانه‌ای اجتماعی) می‌داند که ضمن انعکاس ارزش‌های فرهنگی و اشتغالات و اضطراب‌های یک فرهنگ خاص، تجلی عینی به آن می‌بخشد (ربانی و حسن‌پور، ۱۳۹۶: ۵۲).

اهمیت بدن در شکل‌دهی به هویت و تعریف آن، دستمایه نظریه‌پردازی به‌وسیله صاحب‌نظران متعددی قرار گرفته است. اریک اریکسون (1968) معتقد است افرادی که تصویر بدنی منفی از بدن خود دارند (مثل بیماران مبتلا به اختلالات خوردن)، در مقایسه با دیگران با مسائل هویتی بیشتری روبه‌رو می‌شوند. به اعتقاد اریکسون، توسعه و شکل‌گیری هویت، محصول ادغام و ترکیب تدریجی تصورات مختلف از خود است. این فرایند از طریق ارتباط مستقیم محیط اجتماعی و ابعاد مختلف خود در تجارب بدنی (بدن - خود) رخ می‌دهد (Kling et al., 2017: 102).

اریکسون برای نشان‌دادن اهمیت بدن در هویت، به هویت مطلوب اشاره می‌کند که عبارت است از احساس بودن در خانه بدن (کالبد)، احساس اینکه به کجا می‌رود و اطمینان وجودی از اینکه دیگران او را چگونه می‌شناسند یا به حساب می‌آورند. در دوره نوجوانی از آنجا که بدن دستخوش تغییرات سریع و ناگهانی می‌شود، دچار سردرگمی می‌شود. بحران یا حس از دست دادن هویت به‌منزله جرقه‌ای است که ممکن است سبب ادغام و ترکیب هویت جدید منسجم یا سبب بحران هویت شود (Erikson, 1968: 86).

جانسون (2009) معتقد است ذهن و بدن دو عنصر جدا از هم نیستند؛ بلکه وسیله شکل‌گیری تجارب بدنی ما هستند که این نظر سبب شکل‌گیری نظریه تجسد یا تجسم‌یافتگی شد. جانسون معتقد است احساسات و درک ما از خود، ناشی از ارگانیک بدنمان (متشکل از گوشت، پوست، خون و استخوان‌ها) و نیز هماهنگی بین اعضای بدن است و شکل می‌گیرد. نظریه‌پردازان انتقادی همچون بوردیو (۱۳۹۰) و باتلر (1990)، بدن را در چشم‌اندازی اجتماعی - فرهنگی می‌بینند. آنها معتقدند درک ما از بدنمان به مفاهیمی چون سازگاری و عادت وابسته است. سازگاری و عادت، فرایند ناخودآگاهی از حرکات و حرف‌هایی است که هویت ما را شکل می‌دهد و می‌سازد (Johnson, 2009: 24-30). باتلر^۱ (1990) همچنین به‌منزله یکی از نظریه‌پردازان پسامدرن در فضایی فوکویی می‌گوید گفتمان‌ها، بدن‌ها را تعریف، برساخت و تولید می‌کنند و با گفتمان‌ها ما به چیستی بدن‌ها پی می‌بریم (گفتمان‌ها و تحقق بدن‌ها جدایی‌ناپذیرند). او معتقد است مقوله جنس از همان آغاز هنجار است و بخشی از عمل قاعده‌بخشی است که بدن‌های زیر امر خود را تولید می‌کند. به اعتقاد باتلر، جنس برساخت‌های ایده‌آل است که به شکلی منعطف و در خلال زمان تحقق پیدا می‌کند. همچنین باتلر می‌افزاید جنس و جنسیت، اجرایی هستند و از خلال اجرایشان برساخته می‌شوند (بارکر، ۱۳۹۶: ۵۳۶). باتلر معتقد است جنسیت همواره معانی متعدد، متعارض و متغیر داشته و هویت جنسی، پدیده‌ای بی‌ثبات است و این مقوله، موضع کشمکش جاری اجتماعی است. باتلر معتقد است بدن به‌منزله امری که همیشه چارچوب‌بندی می‌شود و با چارچوب‌بندی‌اش جان می‌گیرد، همواره در حال مادیت‌یافتن است و این فرایندی مداوم و تکراری است. به اعتقاد باتلر ما اصلاً یکباره تجسد نمی‌یابیم و بدن‌ها همواره در حال نوسازی‌اند (کین، ۱۳۹۲: ۱۱۳).

از نگاه گیدنز، پیکر ما تنها نوعی موجودیت طبیعی نیست

¹ Butler

متقابل ما با جهان صورت می‌گیرد (Caldwell, 2015: 26). کوخ و فیشرمن نظریه کنش متقابل والاس را بسط دادند که بر مبنای آن آگاهی، دانشی عملی در جهان است که هرکسی تلاش می‌کند از طریق ساختار بدن آن را شکل دهد؛ بنابراین، با توجه به این نظریه‌ها، شاید بتوان جمله «من حرکت می‌کنم، پس هستم» را جایگزین جمله معروف دکارت که «من می‌اندیشم پس هستم» کرد (Koch & Fischman, 2011: 62).

با توجه به برخی نظریه‌های مربوط به هویت بدنی، شاید بتوان تعریف جدیدی از این مفهوم ارائه داد. بر این اساس می‌توان گفت هویت بدنی هر شخصی برآیند دو منبع و نیروست: ارگانیسم ژنتیکی و تجربه‌هایی که در طول عمر هر فرد شکل می‌گیرد؛ بنابراین، لاین امکان وجود دارد که در آغاز هر دوره‌ای از زندگی، تجربه بدنی متفاوتی داشته باشیم. تجربیات ما از دروران جنینی آغاز می‌شود و تا زمان مرگ ادامه دارد و شامل تمام رویدادهای حسی - حرکتی مثل نگاه کردن، گوش دادن، لمس کردن، مزه کردن و ... می‌شود. برخی از این تجربیات مشاهده‌شدنی و انتقال‌پذیرند، برخی دیگر خصوصی‌ترند یا ممکن است شامل بازتابی آگاهانه نباشند (Caldwell, 2015: 5). خاطرات بدن همان طور که شکل می‌گیرند به همان حالت و اندازه در مغز ذخیره می‌شوند و هر زمانی به آنها نیاز داریم، می‌توانیم آنها را بازیابی و دوباره اعمال کنیم. ما از طریق حرکات بدن، تجربیات جسمی مان را به منزله راهی برای تأیید حس خود و دیگری به منزله موجودی زنده روایت می‌کنیم. بیشتر این روایت‌های بدن، تمرین و تکرار می‌شوند، دیگران آنها را تأیید و تقویت می‌کنند و شروع به شکل‌گیری هویت بدنی مان می‌کنند. احساس ما از اینکه چه کسی هستیم، به آنچه ما انجام می‌دهیم، کمک می‌کند که می‌توان این رابطه را در قالب یک نمودار نشان داد:

نظریه پردازان هویت با عنوان روایت هویت در لئزهایی ارائه

که مالکیت آن را به ما تخصیص داده باشند؛ بلکه بدن نوعی دستگاه متحرک است، مجموعه‌ای از کنش‌ها و واکنش‌هاست که غوطه‌ور شدن عملی آن در کنش‌های متقابل زندگی روزمره یکی از ارکان عمده نگاهداشت و تحکیم مفهوم منسجم و یکپارچه‌ای از هویت شخصی است. توجه به بدن جستجویی برای هویت است و می‌توان با بازگشت به آن تعریف مشخصی را جستجو کرد که به قواعد و انتظارات اجتماعی مقید نیست. به گمان گیدنز، نظارت بر فرایندهای جسمانی جزء ذاتی نوعی توجه بازتابی مداوم است که کنشگر باید نسبت به رفتار خویش نشان دهد (گیدنز، ۱۳۸۷: ۲۲). علاوه بر این، به باور گیدنز زنان براساس ویژگی‌های جسمانی شان قضاوت می‌شوند و احساس شرمساری نسبت به بدنشان، رابطه مستقیم با انتظارات اجتماعی دارد. پیامدهای کلیشه‌های قالبی سایز بدن به شدت بر دختران و زنان در فرایند ارزیابی از ظاهر فیزیکی و تفاوت‌هایی که به دلیل تجربه اجتماعی شان از جنسیت دریافت می‌کنند، تحمیل می‌شوند. (گیدنز، ۱۳۸۷: ۱۹).

گالاگر یکی دیگر از نظریه‌پردازان جدید درباره هویت بدنی است که ابهام و سؤال اساسی درباره تعریف مفاهیمی چون تصویر بدن، پروژه (طرح) بدن و درک بدن را مطرح می‌کند و معتقد است تمیزدادن این مفاهیم از یکدیگر سبب شده است در تعریف این مفاهیم به تجربه بدنی توجه کافی نداشته باشیم. او معتقد است آگاهی از ساختار بدن، درک ما از خود را شکل می‌دهد؛ به عبارتی، حرکات بدن و سیستم حرکتی بر عملکرد شناختی و ذهن تأثیر می‌گذارد و این تأثیر سبب شکل‌گیری رفتار و عمل می‌شود و در مرحله بعدی درک ما از خودمان را شکل می‌دهد (3: Gallagher, 2005)؛ اما نظریه تجسد والاس در این زمینه بیان می‌کند که تجربه ما ناشی از ساختار بدن ماست و اینکه درک ما از خودمان از تجارب و کنش

کالدول معتقد است نظریه جدیدی از هویت به‌وسیله

دورریختن ویژگی‌های قدیم و فرایند مداوم یادگیری و فراموشی درباره‌ی الگوها و رویه‌ها مبتنی است. علاوه بر این باومن معتقد است یگانه موضعی که تداوم و آثار فعالیت‌های شکل دادن نفس در آن مشاهده می‌شود، جسم بشری است. او معتقد است پلاستیکی شدن بدن‌های ترمیم‌شده، نمودی از سیالیت پسامدرن است. این سازه ثابت میان هویت‌های متغیر و ناپایدار، ظرف مادی و حامل کل هویت‌های گذشته، حال و آینده است. بر همین اساس، باومن معتقد است پرورش جسم و ایجاد تغییرات در آن یکی از ابعاد محوری مونتاژ نفس در عصر پسامدرن زیر محور اساسی «سیاست میل» است (جلایی‌پور و محمدی، ۱۳۸۷: ۶۳۷).

باومن همچنین با استناد به نظریه هویت جنسی جودیت باتلر اشاره می‌کند که گفتمان‌های مختلف حاکم بر فضای جامعه، جنسیت افراد را شکل می‌دهند؛ به گونه‌ای که جنسیت افراد در نقش‌ها، رفتارهای حرکات بدن و برخوردها بروز پیدا می‌کند. او معتقد است فرهنگ، جنسیت را تعیین می‌کند و فارغ از هرگونه ماهیت طبیعی، ماهیتی تغییرپذیر، موقت و واژگون‌شونده دارد. هویت‌های جنسی نیز به همین شکل انعطاف‌پذیر، تغییردانی، ناپایدار، ناکامل و غیرنهایی و وابسته به انتخاب سوژه یا شخص هستند و ویژگی‌های طبیعی بیشتر از قبل تابع دست‌کاری و گشوده به روی انتخاب قرار گرفته است؛ بنابراین، فرد انتخاب‌کننده باید در برابر آن احساس مسئولیت کند و دیگران هم او را نسبت به این انتخاب مسئول بدانند. باومن معتقد است به همین دلیل انسان دارای جنسیت، آکنده از اضطراب و نگرانی و محکوم است که همواره ناقص و ناراضی بماند. باومن معتقد است قطعیت‌ناداشتنی که به جان انسان دارای جنسیت در مدرنیته سیال افتاده است، تنها به‌طور موقت فروکش می‌کند و همواره می‌توان تقصیر را به گردن انتخاب اشتباه انداخت (Bauman, 2003: 94-97).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از روش‌شناسی کیفی مبتنی بر رویکرد

شده است که هویت بدنی را توصیف می‌کنند. هویت روایت داستان‌هایی است که مردم درباره‌ی خود می‌سازند و می‌گویند تا هم برای خودشان و هم برای دیگران معرفی و شناسایی شوند. هویت روایت داستان‌هایی درباره‌ی خودمان و تجارب زندگی مان است که با آنها زندگی می‌کنیم. روایت جزئی از تفسیر و درک خود است. درک خود هم روایت‌هایی از خودمان است هم به نگاه‌ها، کلمات و اعمال دیگران وابسته است (Caldwell, 2015: 5). هویت بدنی، هویت مرکزی و اصلی ماست که دیگر هویت‌ها را می‌سازد یا از آن ناشی می‌شوند. از دیدگاه کالدول، هویت بدنی، پویا، چندبعدی، غیرکلامی، تعاملی، موقعیتی و اجتماعی است. هویت شناختی درون زیرساخت‌های هویت بدنی شکل می‌گیرد و شامل روایت‌های کلامی تقویت‌شده‌ای است که با روایت‌های بدنی هماهنگ می‌شوند و شکل می‌گیرند. روایت‌های بدنی اگرچه از خاطرات بدنی تأثیر می‌گیرند، در لحظه رخ می‌دهند و می‌توانند گذشته ما را نشان دهند، حالت فعلی ما را مجسم کنند و خواسته‌ها و انگیزه‌ها و نیت ما در آینده را افشا کنند (Caldwell, 2015: 12).

زیگموند باومن به منزله یکی از نظریه پردازان پست‌مدرن نیز فرهنگ پست‌مدرن را فرهنگ اهمیت میل به‌جای نیاز، جستجوی حریصانه، دیوانه‌وار و بی‌پایان دستورالعمل برای زندگی، وجودناداشتن قطعیت، ناپایداری، تغییرات و دگرگونی مداوم و سریع، هیجان‌های مداوم و بازتولید و ابداع خود می‌داند (Bauman, 2005: 152). او معتقد است در گفتمان پسامدرن، هویت امری نامتعیّن، غیرقطعی، متغیر و برساخت‌شدنی است. به گمان باومن، هویت مستلزم فرایند آزمایش و خطاست و معیاری برای ارزیابی این وجود ندارد که این فرایند متحقق‌سازی هویت رو به پیشرفت است یا نه. به اعتقاد باومن آنچه امروزه هویت عاملان را شکل می‌دهد، فرایند مداوم و غیرخطی شکل‌دهی نفس در قالب بدن است. بنا بر نظریه باومن، فرایند «مونتاژ نفس» انباشتی و تراکمی نیست؛ بلکه بر گردآوری، گرفتن ویژگی‌های جدید و

گرفت و عکس‌العمل‌های نتیجه و حاصل کنش برای فرد به‌منزله تأثیرات و پیامدهای برساخت هویت بدن در دختران به‌واسطه تصویر بدنشان مشخص شد.

در توضیح این نکته که چرا برساخت هویت بدنی در دختران (و نه پسران) به‌منزله سوژه‌های پژوهش حاضر مطالعه شد، باید گفت دختران بیشتر از پسران براساس بدن و ظاهرشان ارزیابی می‌شوند و در شکل‌دهی به هویت اجتماعی افراد، جامعه تأکید بیشتری بر ظاهر و زیبایی زنان در مقایسه با مردان دارد. و ازطرفی شواهد نشان می‌دهند دختران نوجوان بیشتر در معرض پیام‌های منفی آسیب‌زایی از طریق رسانه‌های گروهی قرار دارند. یکی از معیارهای بدن ایده‌آل برای دختران نوجوان، باریک‌اندامی و لاغری بیش از اندازه است که مفهومی از «خود» برای آنها دارد.

در این پژوهش، برای رسیدن به معیار قابلیت اعتماد، از دو فن بهره گرفته شد: ۱- از طریق فن اعتباریابی به‌وسیله اعضا، از برخی مشارکت‌کنندگان خواسته شد یافته‌های کلی را ارزیابی و درباره درستی آنها نظر دهند. ۲- با استفاده از فن ممیزی، دو صاحب‌نظر در روش نظریه‌مبنایی در مراحل مختلف کدگذاری، مفهوم‌سازی و استخراج مقوله‌ها نظارت داشتند.

مشخصات کلی مصاحبه‌شوندگان

میدان مطالعه پژوهش که دبیرستان‌های دخترانه دولتی (۷۳ درصد) و غیرانتفاعی (۲۷ درصد) در شهرستان بروجرد است، شامل ۳۰ نفر از دخترانی است که برداشت خود از بدن و تصویر بدنشان را روایت می‌کنند. از نظر سن، دانش‌آموزان در رده سنی ۱۲ تا ۲۰ سال هستند که تقریباً ۲۵ درصد در سنین (۱۲-۱۴) سال، ۴۵ درصد از سن (۱۷-۱۵) سال، ۳۰ درصد از سن (۲۰-۱۸) سال قرار دارند. از نظر محل سکونت تقریباً ۱۴ درصد در روستا و ۸۶ درصد در شهر زندگی می‌کنند. از نظر رشته تحصیلی ۳۰ درصد در رشته‌های فنی و هنرستان تحصیل می‌کنند، ۳۳ درصد در رشته‌های نظری و ۲۷ درصد

تفسیرگرایی اجتماعی، استفاده کرده است. رویکرد تفسیری بر خلاف رویکرد عین‌گرای پوزیتیویستی، بر این باور است که شناخت اجتماعی و واقعیت‌های اجتماعی موجود در آن برحسب نوع و شیوه کنش انسانی، ماهیتی اقتضایی و موقعیتی دارند؛ به این معنا که جهان اجتماعی در درون و مبتنی بر تعاملات بین موجودات انسانی برساخته می‌شود و درون یک بستر ذاتاً اجتماعی گسترش می‌یابد و منتقل می‌شود (استراس و کوربین، ۱۳۹۰: ۴۲)؛ بنابراین، روش‌شناسی عمده این پژوهش کیفی بوده و از نظریه‌مبنایی برای اجرای عملیات پژوهش و تحلیل داده‌ها استفاده شده است.

در زمینه نمونه‌گیری استفاده‌شده در این پژوهش، برای انتخاب افرادی که باید با آنها مصاحبه شود، از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. همچنین نمونه‌گیری نظری برای تشخیص تعداد افراد، تعیین محل داده‌های موردنیاز و یافتن مسیر پژوهش به کار گرفته شده است. شیوه گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته است. با توجه به اینکه یکی از پژوهشگران، در نقش معلم در میدان پژوهش (مدارس روزانه) حضور داشته و از سوژه‌های پژوهش (دانش‌آموزان دبیرستانی) شناخت نسبتاً کاملی داشته است، با آن دسته از دانش‌آموزانی مصاحبه شد که بیشترین ارتباط را با مسئله پژوهش داشته‌اند. همچنین برای جلوگیری از سوگیری در پژوهش، مصاحبه‌ها به‌وسیله سایر کارکنان مدارس (مشاور، معاون پرورشی) که بیشترین گفتگو را با دانش‌آموزان دارند (و انتظار می‌رود دانش‌آموزان حرف‌ها و دغدغه‌هایشان را راحت‌تر با آنان به اشتراک بگذارند)، انجام شد. در این پژوهش پس از انجام ۲۷ مصاحبه، اشباع نظری حاصل شد و برای اطمینان بیشتر، مصاحبه‌ها تا ۳۰ نفر ادامه یافت. پس از بررسی مصاحبه‌ها، فرایند کدگذاری در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد. طبق نظریه‌مبنایی داده‌هایی که نشانه‌ای از حوادث، وقایع و اتفاقات سبب شکل‌گیری هویت بدن به‌واسطه تصویر بدن شد، در شرایط مقدم قرار

درصد کشاورز دارند و کمترین (۴ درصد) در حوزه پرستاری و پزشکی مشغول به کارند. جدول ۱ مشخصات زمینه‌ای مصاحبه‌شوندگان را نشان می‌دهد.

که در دوره متوسطه اول (راهنمایی) تحصیل می‌کنند، هنوز انتخاب رشته نکرده‌اند. از نظر شغل پدر ۵۰ درصد از پدران آنها شغل آزاد، ۱۰ درصد مهندسی، ۱۷ درصد کارمندی، ۷

جدول ۱- جدول مشخصات زمینه‌ای مصاحبه‌شوندگان

Table 1- Background specifications of the interviewees

ردیف	سن	محل سکونت	رشته تحصیلی	سال چندم؟	شغل پدر	نوع مدرسه (دولتی/غیرانتفاعی)
۱	۱۷	شهر	گرافیک	دوم	آزاد	هنرستان (دولتی)
۲	۱۶	شهر	حسابداری	اول	آزاد	هنرستان (دولتی)
۳	۱۴	شهر	-	دوم	معلم	متوسطه اول (دولتی)
۴	۱۷	شهر	انسانی	سوم	پرستار	متوسطه دوم (دولتی)
۵	۱۳	شهر	-	اول	آزاد	متوسطه اول (دولتی)
۶	۱۶	شهر	تجربی	اول	آزاد	متوسطه دوم (دولتی)
۷	۱۸	شهر	تجربی	سوم	مهندس	متوسطه دوم (دولتی)
۸	۱۷	شهر	انسانی	دوم	آزاد	متوسطه دوم (دولتی)
۹	۱۸	شهر	صنایع غذایی	دوم	آزاد	هنرستان (دولتی)
۱۰	۱۸	شهر	نقشه‌کشی	سوم	آزاد	هنرستان (دولتی)
۱۱	۱۷	شهر	شبکه	دوم	آزاد	هنرستان (دولتی)
۱۲	۱۲	روستا	-	اول	کشاورز	متوسطه اول (دولتی)
۱۳	۱۲	روستا	-	اول	کشاورز	متوسطه اول (دولتی)
۱۴	۱۳	شهر	-	اول	مهندس	متوسطه اول (غیرانتفاعی)
۱۵	۱۶	روستا	انسانی	اول	کارگر	متوسطه دوم (دولتی)
۱۶	۱۸	شهر	ریاضی	سوم	مهندس	متوسطه دوم (دولتی)
۱۷	۱۶	شهر	تجربه	دوم	یزشک	متوسطه دوم (شاهد)
۱۸	۱۴	شهر	-	دوم	آزاد	متوسطه اول (دولتی)
۱۹	۱۸	شهر	حسابداری	دوم	معلم	هنرستان (دولتی)
۲۰	۱۵	شهر	-	سوم	کارمند	متوسطه اول (غیرانتفاعی)
۲۱	۱۹	شهر	ریاضی	سوم	یزشک	متوسطه اول (غیرانتفاعی)
۲۲	۱۷	شهر	تجربی	دوم	کارمند	متوسطه دوم (غیرانتفاعی)
۲۳	۱۸	روستا	تجربی	سوم	آزاد	متوسطه دوم (دولتی)
۲۴	۱۵	شهر	-	سوم	آزاد	متوسطه اول (غیرانتفاعی)
۲۵	۱۷	شهر	ریاضی	دوم	آزاد	متوسطه دوم (غیرانتفاعی)
۲۶	۱۶	شهر	تجربی	اول	کارمند	متوسطه دوم (غیرانتفاعی)
۲۷	۱۴	شهر	-	دوم	کارمند	متوسطه اول (غیرانتفاعی)
۲۸	۲۰	شهر	صنایع غذایی	سوم	آزاد	هنرستان (دولتی)
۲۹	۱۸	شهر	گرافیک	سوم	کارمند	هنرستان (دولتی)
۳۰	۱۶	شهر	نقشه‌کشی	اول	آزاد	هنرستان (دولتی)

داده‌ها و یافته‌ها

با یکدیگر مقایسه و مفاهیم مرتبط با عنوان یک مفهوم کلی‌تر به نام مقوله، یکپارچه شدند. با یکپارچه‌کردن، مقایسه و تعمیق این مقولات، مقوله هسته به نام «برساخت هویت بدن به‌واسطه تجربیات و رویدادهای خود از ساختار بدن» حاصل

در این بخش، نتایج تحلیل داده‌ها براساس مراحل سه‌گانه کدگذاری ارئه می‌شود. تحلیل داده‌ها به روش تحلیل خرد و سطر به سطر صورت گرفت. پس از انتزاع مفاهیم از گزاره‌ها،

شد. جدول ۲ نتایج تحلیل داده‌ها را در مراحل سه‌گانه کدگذاری نشان می‌دهد.

جدول ۲- نتایج مراحل سه‌گانه کدگذاری باز، محوری و انتخابی

Table 2- Results of three stages of open, axial and selective coding

نوع مقوله	مفاهیم	مقوله‌ها	مقوله هسته
شرایط زمینه‌ای	عادت ماهیانه، رویش موهای زائد، بزرگ شدن اعضای بدن و چهره، نامتناسب بودن اندام، تغییرات هورمونی، تغییرات جسمی	بلوغ جسمی (تغییرات فیزیولوژیک)	
شرایط علمی	مراقبت از بدن دخترانه، آمادگی برای نقش همسری و مادری، باورها و عادت‌های القاشده مثل زیبا بودن، جذاب بودن، تر و تازه بودن	کلیشه‌های جنسیتی	
شرایط	مقایسه با دوستان، مقایسه با مدل‌ها، مقایسه با بازیگرها، خواننده‌ها	مقایسه با دیگران	
مدخله‌گر	میزان زیاد مصرف اینترنت، دسترسی به سایت‌ها و کانال‌های زیبایی و مد، هشتگ‌های زیبایی، تمایل به باریک‌اندازی، تمایل به ترکه‌ای شدن، تنفر از چاقی، ترس از چاقی	اینترنت به منزله رسانه بدن ایده‌آل	
راهبردها	وارسی اندام	پایش (کنترل منظم) بدن	
	دست زدن به رژیم‌های سخت کاهش وزن، تمایل به گیاه‌خواری، استفاده از ملین‌ها، حذف وعده‌های غذایی	الگوهای نامنظم غذایی	
	احساس تنهایی، کم شدن روابط با دوستان و همسالان، نگرانی از برقراری روابط، احساس طرد	احساس اضطراب جسمانی	
تبدل‌ها	شرمساری، نگرانی از دست‌نیافتن به بدن ایده‌آل، احساس نازیبایی	شرمساری	
	تعارض بین آنچه هست و آنچه باید باشد، شکاف بین خود و بدن، احساس فاصله با بدن ایده‌آل، انزوا	شکاف هویتی	

ساخت هویت بدن به واسطه تجربیات و رویدادهای خود از ساختار بدن

بسترها و زمینه‌های بر ساخت هویت بدن به واسطه تصویر بدن

بلوغ جسمی (تغییرات جسمی و جنسی)

مطابق با روایت مشارکت‌کنندگان پژوهش، بلوغ تغییری سریع در ابعاد مختلف جسمانی، روانی - عاطفی، جنسی و هورمونی و در نهایت، رفتاری و اجتماعی است. چشمگیرترین و مهم‌ترین تغییر در بعد جسمانی و بدن است که بر دیگر ابعاد تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، در این دوره طی دوران

نوجوانی، بدن در ذهن شخص اهمیت می‌یابد و یکی از تعریف‌های فرد از خود به واسطه بدنش شکل می‌گیرد. با توجه به نقل قول بیشتر مصاحبه‌شوندگان، نوجوانان در دوره بلوغ، تغییرات جسمانی و هورمونی را تجربه کرده‌اند که آنها را درباره بدن خود نگران کرده است؛ زیرا تغییرات متفاوت و غیرمنتظره‌ای را تجربه کرده‌اند و موجب درک و ارزیابی متفاوت آنها از چهره و بدنشان شده است. به تعبیر دیگر، تصویر ذهنی آنها از خود و بدن خود را دگرگون کرده

دختران نبود و همه مسخره می‌کردن که تو شبیه پسرها هستی».

کلیشه‌های جنسیتی

کلیشه‌های جنسیتی که بدون هیچ تغییری تکرار و بازتولید می‌شوند، با الگویی ثابت و عام انطباق دارند و خصوصیات فردی را در نظر نمی‌گیرند. تصویری ذهنی، یکنواخت و قالب‌بندی‌شده‌ای را به اعضای گروه اطلاق می‌کنند و نشان‌دهنده باوری عامیانه همراه با کنش‌های عاطفی است که با تعمیم‌های نابجا و ساده‌انگاری افراطی واقعیت را تحریف می‌کند و بدون هیچ‌گونه مبنای علمی، همه تفاوت‌ها را طبیعی در نظر می‌گیرد و سبب اشاعه نوعی ایدئولوژی جنسیتی می‌شود که بر اساس آن زنان را فرودست و مردان را فرادست می‌شمارد آن هم با این اعتقاد که این روابط شکل طبیعی زندگی است. کلیشه‌های جنسیتی همانند سدهای روانی - اجتماعی دختران را به احساس حقارت و دست‌کم شمردن خود می‌کشاند و سپس مانند دور باطل این احساس حقارت سبب افزایش ترس از موفقیت و کاهش کامیابی‌ها در برخی از عرصه‌های زندگی آنها می‌شود؛ بنابراین، در سنین بلوغ و نوجوانی بیش از هر زمان دیگری جامعه برای ضابطه‌مند کردن بدن حضور دارد (موسوی، ۱۳۹۴: ۹۴). بدن زنانه در این دوره با شکنندگی، ضعف و آسیب‌پذیری از سوی جامعه تعریف و مراقبت و بدن زن به‌منزله بدنی بیمار، رنجور یا بدنی تنها برای باروری و روابط جنسی مشروع در نظر گرفته می‌شود. در این زمان جامعه به نوجوانان یاد می‌دهد با بدن خود چگونه باشند و بر این اساس تجربیات و خاطرات نوجوانان از بدن خود تغییر می‌کند. برای مثال خانواده‌ها به‌ویژه مادران به نوجوانان خود می‌گویند که در دوران سیکل ماهانه‌شان از هرگونه فعالیت بدنی خودداری کنند و این ایام را به درازکشیدن و خوابیدن بپردازند. همچنین آنها را از انجام ورزش‌های سنگین چون پریدن، دویدن، جهیدن و ... غدقن می‌کنند؛ زیرا به بکارت آنها لطمه وارد می‌شود؛ درواقع، نوجوانان از همان

است و درک جدیدی از بدن خود دارند. در این زمینه، فرناز^۱، دانش‌آموز سال اول راهنمایی و ۱۲ساله، می‌گوید: «از کلاس پنجم تا امروز می‌تونم بگم دچار تغییرات عجیبی در بدنم شدم که اول بینی‌ام خیلی بزرگ شد، صورتم بیش از حد لاغر شد، کلاس هفتم پرپود شدم که تازه الان دارم به این تغییر عادت می‌کنم».

روژین، دانش‌آموز سال دوم راهنمایی و ۱۴ساله، می‌گوید: «از سال ششم ابتدایی تغییرات متعدد و عجیبی در بدنم شکل گرفته، یکی دو ساله خیلی چاق شدم و چربی‌های اضافه بدنم زیاد شده، هر وقت خودم رو نگاه می‌کنم از خودم بدم میاد، همه دوستانم به من می‌گن خیکی، علاوه بر این آثاری مثل رویش موهای زائد و بعد از آن عادت ماهیانه تغییرات ناگهانی و عجیبی بود که خیلی آماده این تغییرات نبودم».

همچنین در برخی نوجوانان، رشد بدن طی دوران بلوغ غالباً ناهماهنگ است؛ از این رو، وقوع تغییرات فیزیکی مربوط به رشد جنسی در همه حال به‌طور همزمان نیست. برای مثال تعویق عادت ماهیانه و رشد نکردن سینه‌ها در دختران موجب نگرانی آنها از نظر بسندگی جنسی‌شان می‌شود. چاقی، تناسب‌نداشتن یا ناهماهنگی وضعیت ظاهری و بدن مانند اندازه یا شکل بینی، گوش‌ها، بافت مو یا پوست، از عوامل تعیین‌کننده بر درک نوجوانان از خود است. بسیاری از مشکلات در دوره نوجوانی به دلیل اختلال در تصویر ذهنی از بدن یا خودانگاره مربوط به تفاوت‌های واقعی، اغراق‌شده یا خیالی در رشد فرد است که بیشتر به‌منزله رشد ناکافی بلوغ تعبیر می‌شوند؛ بنابراین، تغییرات در طی دوره بلوغ و ناهماهنگی‌ها و تناسب‌نداشتن در رشد و بلوغ در آنها، بر تصویر ذهنی خود از بدنشان تأثیر می‌گذارد و درک جدیدی از خود پیدا می‌کنند.

ثمین، دانش‌آموز ۱۶ ساله دوم تجربی، می‌گوید: «سن ۱۵سالگی عادت ماهیانه رو تجربه کردم که تقریباً در مقایسه با همکلاسی و دوستانم دیر شده بود و من خیلی نگران بودم از اینکه اگر پرپود نشم چیکار کنم، از نظر تغییرات ظاهری بدن خیلی لاغری داشتم که شبیه اندام

۱. اسامی غیرواقعی‌اند.

دوران کودکی مراقبت از بکارت خود را یاد می‌گیرند؛ اما در دوران بلوغ این مراقبت به اوج خود می‌رسد. در این دوره جنسیتی شدن عادت‌واره‌های بدنی به اوج خود می‌رسد و روند جامعه‌پذیری دختران از پسران راه کاملاً متفاوتی در پیش می‌گیرد. مجموعه‌ای از باورها آنها را احاطه می‌کند که کنش آنها را درباره‌ی وضع ظاهر، نگرش‌ها، علائق و ... در زنان و مردان دسته‌بندی می‌کند.

مهسا، دانش آموز ۱۳ساله اول راهنمایی، می‌گوید: «وقتی عادت ماهیانه شدم مادرم خیلی نگران‌تر از خودم بود و دائم مراقبم بود و توصیه می‌کرد که نباید تو مدرسه ورزش‌های سنگین انجام بدی، نباید ببری؛ به‌خاطر همین من همیشه ترس داشتم و نگران بودم. همچنین زهرا، دانش آموز ۱۶ساله دوم دبیرستان می‌گوید: «وقتی به بلوغ رسیدم، متوجه شدم که دیگه جامعه از من انتظار داره یک زن باشم و بیشتر به بدن و جسمم به‌منزله یک زن برسم، خودم را آرایش کنم و با ناز رفتار کنم؛ چون باید ازدواج کنم».

در دوره بلوغ و تغییرات جسمی و هورمونی در دختران نوجوان، مادران بیش از هرکسی در خانواده به دختران خود این باور را القا می‌کنند که بدن خود را به‌منزله بدن زنانه جذاب، زیبا برای انتخاب شدن و باروری مراقبت و کنترل کنند تا در ایفای نقش زنانه خود مطابق با آنچه از آنها خواسته می‌شود، به‌خوبی عمل کرده باشند؛ بنابراین، دختران در خانواده و جامعه با باورهایی جامعه‌پذیر می‌شوند که این باورها آنها را نسبت به بدن خود و رویدادهای بدن خود مثل بلوغ و تغییرات آن حساس می‌کند و همین تصور و تلقی از بدنشان آنها را برای باورهای القاشده مثل باروری، زیباشدن (مثل تر و تازه، ظریف، اندام متناسب) برای انتخاب و ازدواج آماده می‌کند.

مقایسه بدنی خود با دیگران

امروزه یکی از معیارهای ارزیابی فرد از خود، مقایسه بدن و ظاهر خود با دیگران است. دختران نوجوان بیش از هرکسی خود را با مدل‌های زیبایی، معیارها و استانداردهای ایده‌آل

زیبایی، دوستان و همسالان که زیباتر یا به تعبیر خودشان زشت‌ترند، مقایسه می‌کنند. تصویر بدن ایده‌آل نوجوان از تجارب، مقایسه‌ها، ادراک و همانندسازی او با دیگران از عالم واقعیت یا خیال او نشئت می‌گیرد. کسی که طی دوران کودکی همواره از نظر قد، وزن و هوش با دیگران مقایسه شده است، در دوران نوجوانی نیز خود را با دیگران مقایسه می‌کند؛ درواقع، یکی از عوامل شکل‌دهنده تصویر بدن دختران، مقایسه بدن خود با دیگران است. مقایسه چهره و اجزای صورت، مقایسه قد و وزن، مقایسه اندام‌های بدن با مدل‌ها، استانداردهای زیبایی که به اعتقاد فستینگر «این استانداردهای مبنای مقایسه ممکن است تصاویر نمایش داده شده در رسانه‌ها باشند که عمدتاً بدن‌های باریک و تحت کنترل هستند و می‌توانند بر تصورات بدنی اثرات منفی بگذارند» (Grogan, 2008: 100). براساس نظر مشارکت‌کنندگان، مقایسه تن و اندام خود با دیگران به‌ویژه مدل‌ها و استانداردهای زیبایی ارائه شده که بیشتر رسانه‌ها و اینترنت ارائه می‌کنند و بعد از مدتی به عرف و هنجار زیبایی تبدیل می‌شوند، سبب شکل‌گیری خودانگاره و تصویر ذهنی منفی از بدن و درنهایت، کاهش عزت نفس می‌شود.

مریم، دانش آموز ۱۶ساله سال دوم رشته تجربی، می‌گوید: «من و دوستانم همیشه قد و وزن و اندام‌های همدیگه رو مقایسه می‌کنیم و ساعت‌ها در موردش حرف می‌زنیم؛ مثلاً اضافه وزن، کاهش وزن، بزرگ شدن اندام‌ها و ... با همدیگه مقایسه می‌کنیم. یا وقتی بعد از یک هفته همدیگه رو می‌بینیم فقط به ظاهر همدیگه توجه می‌کنیم و همدیگه رو بررسی می‌کنیم».

مونا، دانش آموز ۱۴ساله سوم راهنمایی می‌گوید: «یکی از دوستانم خیلی زیباست شبیه ترلان پروانه است، چشم‌های گربه‌ای داره، صورت کشیده و اندام لاغر، همیشه خودم با اون مقایسه می‌کنم یا بازیگرهای کره‌ای خیلی دوس دارم و خیلی جذبم می‌کنن، همش می‌گم کاش من توی این کشور به دنیا می‌اومدم».

پریا، دانش آموز ۱۸ساله رشته نقشه‌کشی در سال سوم هنرستان، می‌گوید: «وقتی فیلم‌های هالیوودی یا ترکیه‌ای می‌بینم، خودمو با اونا مقایسه می‌کنم و به این نتیجه می‌رسم که اصلاً زیبا نیستم، اونا خیلی قدلندند و

در بسیاری از فرهنگ‌ها و جوامع در دنیای امروزی، لاغری به‌طور کلی به شادکامی، کامیابی، جوانی و پذیرش اجتماعی وابسته است. وجود چاقی با تنبلی، نداشتن قدرت و خارج از کنترل ارتباط دارد. بیشتر مصاحبه‌شوندگان بر این عقیده بودند که لاغری مطلوب‌ترین شکل بدنی در کنار دیگر موارد زیبایی مثل مدل مو، صورت متناسب، قد بلند و ... است. بیشترین تأکید آنها برای داشتن اندام زیبا و ایده‌آل، داشتن اندام لاغر و ترکه‌ای بود.

المیرا، دانش‌آموز ۱۷سالهٔ سال سوم دبیرستان در رشتهٔ صنایع غذایی، در این مورد می‌گوید: «من به‌شدت از اندام‌های چاق و درشت بیزارم و همیشه نگرانم که چاق نشم، الان دخترهای لاغر پرطرفدارن و بیشتر به اونا توجه می‌شه».

فانزه، دانش‌آموز ۱۳سالهٔ سال دوم راهنمایی، می‌گوید: «زیبایی یعنی داشتن یک اندام ترکه‌ای با پوست برنزه. مثلاً مدل‌ها این ویژگی‌ها رو دارن. دوستانم می‌گن می‌تونم مدل بشم؛ چون چشم‌ام رنگی و پوستم برنزه است. فقط باید خیلی خودمو لاغر کنم؛ به‌خاطر همین سعی می‌کنم تا اونجا که بتونم کمتر غذا بخورم و بیشتر لواشک و ترشی می‌خورم؛ چون آب زیادی می‌کشم و دیگه اشتهای خوردن غذا نداشته باشی، جدیداً به این فکر می‌کنم که برم معده‌ام رو کوچیک کنم».

راهبردهای برساخت هویت بدن به‌واسطهٔ تصویر بدن و آرسی بدن (کنترل منظم بدن)

رفتارهای آرسی بدن شامل اندازه‌گیری مکرر وزن بدن، فراوانی بررسی تغییرات بدن در آینه، استفاده از لباس‌های خاص برای اندازه‌گیری اندازهٔ بدن، فشردن قسمت‌های مختلف بدن برای بررسی چاقی آن قسمت از بدن و مقایسهٔ وزن و شکل بدن با دیگران است. کنترل منظم بدن یکی از ابزارهای اساسی است که شخص با آن روایت معینی از هویت شخصی را محفوظ می‌دارد و در عین حال «خود» نیز به‌طرزی کم‌وبیش ثابت از ورای همین روایت در معرض تماشای دیگران قرار می‌گیرد. نوجوانان برای دستیابی به بدن ایده‌آل و از طریق مقایسهٔ دائم بدن خود با دیگران، دچار

اندام‌های زیبا دارن، لاغر و ترکه‌ای هستن؛ ولی من کاملاً برعکس اونا هستم و حس بدی به خودم و ظاهرم پیدا می‌کنم. واقعاً چرا خدا بعضی‌ها رو اینقدر زیبا آفریده؟».

اینترنت به‌منزلهٔ رسانهٔ بدن ایده‌آل (لاغری)

اینترنت در دههٔ اخیر بیش از هر منبعی، تفکرات، نگرش‌ها و خط فکری نوجوانان را تغذیه می‌کند. نوجوانان در فضای مجازی بیشترین آزادی و استقلال را دارند؛ زیرا بر این فضا نوعی گمنامی حاکم است و در عمل، نظارت بر آن غیرممکن است. هویت‌هایی شکل می‌گیرند که هر بخشی از آنها با فرهنگی خاص پیوند دارد؛ برای مثال توجه بیش از حد به بدن و تأکید بر لاغری، زیبایی و ظرافت آن از طریق مدل‌ها و استانداردهای زیبایی به‌منزلهٔ بخشی از نظام ارزشی نوجوانان در حال شکل‌گیری است.

یکی از مهم‌ترین دلایل نارضایتی از تصویر ذهنی بدنی در دختران نوجوان، استانداردهای اجتماعی زیبایی در سال‌های اخیر است که به‌طور عمده بر لاغری تأکید می‌کنند. دختران همواره در تلاش‌اند با بالا بردن کیفیت ظاهری بدن، خود را با انتظارات اجتماعی و فرهنگی جامعه هماهنگ کنند که البته بیشتر این الگوها از طریق رسانه‌های جمعی، اینترنت، مجلات، مد و لباس و ... انتشار می‌یابند و این مشکل هم می‌تواند به مشکلات سلامتی نوجوانان (بی‌اشتهایی عصبی، پرخوری و ...) در درازمدت لطمه بزند و هم کل نظام ارزشی آنها را دگرگون کند.

پریا، دانش‌آموز ۱۶سالهٔ دوم دبیرستان در رشتهٔ علوم انسانی، می‌گوید: «من در روز ۴ تا ۵ ساعت اینترنت استفاده می‌کنم و یکی از علاقه‌های من توی اینترنت، خبرها و اطلاعات مد و زیبایی و لاغری و تناسب اندام است که همیشه دنبالشون می‌کنم».

فاطمه، دانش‌آموز ۱۸سالهٔ سال سوم رشتهٔ گرافیک، در این مورد می‌گوید: «شاید بیش از ۱۰ ساعت شبانه‌روز از اینترنت استفاده می‌کنم و خیلی به کانال‌ها و سایت‌های تبلیغاتی مد مثل زن روز، هشتگ‌های زیبایی و مدل توی اینستاگرام سر می‌زنم و از دیدن مدل‌های زیبا لذت می‌برم».

مشغولیت، وارسی و بازرسی بدن خود هستند. نگران این‌اند که کمتر بخورند تا لاغرتر شوند، روزی چندین بار روی ترازو می‌روند و وزن خود را اندازه‌گیری می‌کنند، روزانه بارها خود را در آینه می‌بینند که کجای صورتشان جوش زده و یا دماغشان چقد بزرگ‌تر یا کوچک‌تر شده است یا تمام اجزای صورتشان در چه وضعیتی به سر می‌برند و چگونه دیده می‌شوند.

شکیبا، دانش‌آموز ۱۳ساله اول راهنمایی، در این مورد می‌گوید: «هر وقت میرم جلوی آینه از دماغم خیلی بدم میاد. فقط منتظر اینم که به سن ۱۸ سالگی برسم و برم عملش کنم. من همیشه و هر جا حتی سر کلاس درس، با دو تا انگشتان اشاره چال گونه‌ام رو فشار می‌دم تا عمیق‌تر بشه و جاش پررنگتر بشه، آخه چال گونه مد شده و خیلی دوس دارم، می‌دونی خیلی‌ها هستن که هزینه‌هایی زیادی می‌کنن تا برن چال گونه درست کنن».

مهلا، دانش‌آموز ۱۴ساله دوم متوسطه اول، می‌گوید: «شیرینی که می‌خورم خودم رو وزن می‌کنم، می‌ترسم چاق بشم، تمام دغدغه‌ی من لاغریه، صبحانه نمی‌خورم تا لاغر بمونم و تا حد امکان غذا نمی‌خورم تا لاغر بمونم. دائم تو آینه خودم رو چک می‌کنم. واقعاً من خیلی نگران این اوضاع هستم، برخی از دوستانم می‌گن خودتو اذیت نکن بعد از ۱۸ سالگی می‌تونی بری پیکرتراشی یعنی چربی‌های اضافه بدنم رو می‌تونم دربیارم».

الگوهای غذایی نامنظم (بی‌نظمی غذایی)

نوجوانان برای لاغر نگه‌داشتن خود و دستیابی به ایده‌آل لاغری دست به کارهایی نظیر پرهیز از غذاخوردن برای پایین نگه‌داشتن وزن با وجود لاغری، احساس گناه با خوردن، خوردن بسیار ناچیز غذا، گرفتن رژیم غذایی در حالت افراطی، خوردن سالاد و میوه به جای غذای روزانه و انجام تمرینات ورزشی سنگین به صورت افراطی دست می‌زنند. یکی از راهبردها و راه‌هایی که دختران برای رهایی از تقابل تصویر تن خود و استانداردهای ارائه‌شده زیبایی (مثل لاغری و اندام ترکه‌ای که بدن مطلوب دختران نوجوان است) به‌ویژه از طریق رسانه‌ها و همچنین عرف زیبایی شکل گرفته در فرهنگ ایرانی است، دست‌زدن به رژیم‌های غذایی سخت،

استفاده از قرص‌ها و پودرهای لاغری، گیاه‌خواری و ... است. تأکید فرهنگی بر ایده‌آل لاغری به‌منزله ملاک زیبایی، همراه با افزایش میانگین وزن در سال‌های اخیر، سبب تصور بد از بدن در بسیاری از دختران می‌شود و دختران با گرفتن رژیم‌های افراطی به آن پاسخ می‌دهند. فردی که از بدن خود ناراضی است، بیشتر برای رسیدن به وزن دلخواه، رژیم‌های سختی می‌گیرد. به دلیل آنکه بدن او از وضع طبیعی‌اش خارج شده است، برای رسیدن به تعادل و جبران وزن ازدست‌رفته پرخوری می‌کند که این مسئله به‌نوبه خود سبب بروز احساسات منفی درباره ظاهر می‌شود و پرخوری را تشدید می‌کند. نوجوانان برای کنترل بدن خود دست به الگوهای غذایی می‌زنند که تبا عنوان بی‌نظمی غذایی از آن یاد می‌شود.

بی‌نظمی غذایی، عادات غذایی غیرطبیعی است که با عوامل روان‌شناختی و اجتماعی ارتباط دارد. بی‌اشتهایی و پراشتهایی دو نوع شناخته‌شده از بی‌نظمی‌های شایع غذایی‌اند. آنچه افراد مبتلا به این دو بیماری را از مردم عادی جدا می‌کند، علاقه آنها به کنترل وزن است که درنهایت، آنها درمی‌یابند که نمی‌توانند عادات‌های خطرناک حاصل از این بیماری‌ها مثل امتناع از خوردن تا اوج گرسنگی، استفراغ بعد از غذا یا استفاده نابجا از ملین‌ها را ترک کنند؛ چیزی که صدمات فیزیکی جدی ایجاد می‌کند و سبب بستری شدن فرد در بیمارستان و حتی مرگ می‌شود.

بر این اساس، رژیم‌گرفتن و دست‌زدن به الگوهای غذایی جدید مثل استفاده از ملین‌ها، رژیم‌های غذایی سخت و گیاه‌خواری برای رسیدن به وزن مطلوب به‌وسیله نوجوانان به‌منزله شگرد محبوب نوجوانان، نشان‌دهنده گرایش فرد برای دستیابی به هویت بدنی جدید است که این دستیابی به هویت جدید انعکاسی از خودکنترلی و تسلط بر بدن خود است که بر محور خود-بدن می‌چرخد.

نسیم، دانش‌آموز ۱۷ساله ۱۷ سال سوم رشته حسابداری، می‌گوید: «من برای کنترل وزنم از ملین‌ها و قرص‌های گیاهی لاغری مثل «گرین تیدین» استفاده می‌کنم؛ ولی متأسفانه هیچ تأثیری تا به حال نداشته‌اند؛ البته روش‌های دیگری برای ساکشن چربی‌ها وجود داره که الان بهش

می‌گن پیکرتراشی ولی باید ۲۰ سال به بالا باشی که این کار برات انجام بدن».

سارا، ۱۸ دانش‌آموز ۱۸ساله سال سوم رشته تجربی می‌گوید: «من جزء اون دسته از آدم‌هایی هستم که متأسفانه آم می‌خورم چاق می‌شم، الان ۸۹ کیلو هستم؛ یعنی ۲۹ کیلو اضافه وزن دارم، روش‌های زیادی استفاده کردم تا لاغر بشم از ورزش گرفته تا قرص‌های لاغری مثل قرص لینولیک و گلوکومانون که وقتی می‌خوریش توی معده تبدیل به ژل می‌شه و آب جذب می‌کنه و قبل از غذا می‌خورم با آب زیاد که اشتها کور بشه؛ ولی خیلی تأثیر نداشتن. ولی الان رژیم غذایی سختی دارم دنبال می‌کنم که فقط یک کیلو تا به حال کم کردم».

همچنین نوجوانان برای کنترل وزن خود دست به رژیم غذایی گیاهی یا گیاه‌خواری می‌زنند. بسیاری از دختران نوجوان تنها به این دلیل از این الگوی غذایی پیروی می‌کنند تا لاغر شوند و وزن خود را کنترل کنند که در اصطلاح لاتین به «وجترین»^۱ معروف است.

پردیس، دانش‌آموز ۱۶ساله اول دبیرستان در این زمینه می‌گوید: «من برای کنترل وزنم تصمیم به گیاه‌خواری گرفتم، فقط سبزی‌جات، گوشت که اصلاً، حتی حبوباتم نمی‌خورم چون باید ۷ کیلو دیگه کم کنم».

آثار و پیامدهای برساخت هویت بدن به واسطه تصویر بدن

احساس اضطراب جسمانی

ترس از تصویر تن یا به تعبیری احساس منفی نسبت به تصویر بدنی خود به معنی ترس از غیرجذاب بودن یا زشت بودن خود یا ترس از ظاهر شدن به وسیله دختران نوجوان طبق گفته‌ها و روایت‌هایشان از بدن و تصویر بدن خود، سبب ترس و اضطراب حضور در جامعه می‌شود. با توجه به اهمیت بدن و ظاهر در دوره نوجوانی، شکل‌گیری تصویر منفی از بدن و نارضایتی از بدن خود، سبب عزت نفس پایین و در نهایت، نگرانی از ظاهر شدن در جمع و بین دوستان می‌شود. تصورات منفی از ظاهر جسمانی در نوجوانان ممکن است مانع رشد مهارت‌های بین فردی در روابط با همسالان شود؛ در نتیجه، آنها در موقعیت‌های اجتماعی نگران

ارزایی‌های منفی دیگران از ویژگی‌های ظاهری خود هستند. حساسیت نسبت به طرد به دلیل ویژگی‌های ظاهری، بر میل به تماس‌های اجتماعی تأثیر منفی می‌گذارد و موجب اجتناب از تعاملات اجتماعی می‌شود. بر این اساس نوجوانانی که احساس منفی از بدن خود دارند، در برقراری ارتباط با دوستان، همسالان و دیگران احساس نگرانی و اضطراب دارند و کمتر در برقراری ارتباط با دیگران موفق‌اند (Cash & Theriault, 2004: 97). اضطراب اجتماعی جسمانی یکی از مشکلات مرتبط با نارضایتی از وضعیت بدنی و از زیرمجموعه‌های اضطراب اجتماعی به شمار می‌رود و در شرایطی رخ می‌دهد که فرد احساس می‌کند ویژگی‌های جسمانی او منبع بالقوه تمسخر یا تحقیر شدنش هستند. نکته جالب توجه در بحث اضطراب جسمانی اینجاست که این اضطراب و نگرانی از تن و بدن خود سبب ترس و نگرانی از حضور در جمع و ترس از ظاهر شدن - که اضطراب اجتماعی نامیده می‌شود - می‌شود. این اختلال با کاهش کیفیت زندگی، سلامت روان و عملکرد اجتماعی در بسیاری از حوزه‌های زندگی تأثیر منفی می‌گذارد؛ اما بیشترین تأثیر را بر تحصیل، شغل و روابط عاشقانه می‌گذارد.

فاطمه، دانش‌آموز ۱۳ساله دوم راهنمایی می‌گوید: «من همیشه توی هر محیط جدیدی که وارد می‌شم خیلی دیر دوست پیدا می‌کنم؛ چون حس می‌کنم زیبا نیستم. معمولاً دخترایی که زیباتر، دوستان بیشتری دارند. علاوه بر این من خیلی دوس ندارم با دوستانم بیرون برم چون اونا خیلی زیباتر و جلب توجه می‌کنن، همه به اونا نگاه می‌کنن، هیشکی به من توجه نمی‌کنه و همیشه از این موضوع نگرانم که توی هر محیط جدیدی اگه برم، نکته کسی با من ارتباط برقرار نکنه یا اینکه می‌ترسم توی خیابون یا مکان‌های عمومی مسخره بشم».

مهشاد، دانش‌آموز ۱۸ساله سال سوم حسابداری می‌گوید: «من دو تا برادر دارم که خیلی زیبا هستن، برعکس من که شبیه پسرها شدم، اونا خیلی سفید و چشم‌های درشت و چهره دخترونه دارن؛ ولی مامانم به من می‌گه تو شبیه پسرهایی، دوستانم که برادرهام دیدن همین می‌گن؛ واقعاً راست می‌گن وقتی خودم دقت می‌کنم می‌بینم که زیبا نیستم به خاطر همین دوس ندارم با برادرهام

¹. Vegetarian

علوم انسانی، می‌گوید: «من خودم رو خیلی زشت می‌بینم؛ چون که خیلی فاصله دارم از اون‌ها که باید باشم. خودم رو با دیگران مقایسه می‌کنم می‌بینم حق با اوناست. به‌خاطر همین حس بدی به خودم دارم، اصلاً خودم رو دوس ندارم. چون واقعاً زیبایی و ظاهر هر آدمی حرف اول رو می‌زنه».

از خودبیگانگی جنسیتی

دختران نوجوان به‌ویژه در دوره بلوغ با جنسیت و بدن خود بیگانه می‌شوند؛ وضعیتی که به قول اریک فروم طی آن شخص خود را مانند فردی بیگانه تجربه می‌کند (موسوی، ۱۳۹۴: ۵۴). از خودبیگانگی جنسیتی، یعنی وضعیتی که دختران نوجوان را نسبت به رشد جسمانی، آینده و ورود به دنیای زنان بزرگسال، دچار هراس و نگرانی می‌کند. آنها در این سن با بدن خویش بیگانه می‌شوند و از رشد آن می‌هراسند و دچار انفعال و بی‌قدرتی و گاه انزوا می‌شوند. دلایل این بیگانگی از خود علاوه بر تغییرات جسمانی، جامعه‌پذیری جنسیتی، قوانین، کنترل اجتماعی، ساختارهای قدرت اجتماعی، هویت جنسیتی و ... است که در دوره بلوغ درک و تجربه زنان از بدنشان را دچار دگرگونی و تحول عمیقی می‌کند. مک‌کنزی می‌گوید: «وقتی یک زن، بدن خود را بیگانه و مغایر با فردیت خود تجربه می‌کند، به‌جای اینکه بدنش بیان مستقیم فعالیت وی باشد، زن تبدیل به شیء و ابژه‌ای برای خودش می‌شود». یا به بیان سیمون دوبوار: «دختر نوجوان احساس می‌کند که بدنش از وی گرفته شده است و حالا دیگر هیچ بیان صریح و درستی از فردیت خود ندارد. فردیت وی برای بیان خارجی و بیگانه شده است». در این فرایند، هم نسبت به بدن هایشان دچار وسواس فکری و هم دچار ترس و وحشت می‌شوند (به نقل از غنیم، ۱۳۹۱: ۲۳).

دختران نوجوان از طریق تغییرات و رویدادهای جدید یا تجربیات جدیدی که در خود و بدن خود می‌بینند و انتظاراتی که از بدن آنها می‌رود، دچار یک گسست و شکاف در خود می‌شوند، از بدن خود منزجر می‌شوند و بدن خود را مقابل خود می‌بینند و شاید بارها از خود شکایت می‌کنند که چرا

و مادرم جایی برم». زهرا، دانش‌آموز ۱۲ساله اول راهنمایی می‌گوید: «به نظرم معلم‌ها به دانش‌آموزانی توجه می‌کنند و نمره بیشتری می‌دن که زیباترین و بیشتر به خودشون می‌رسن. همین طور توی خیابون، در مکان‌های عمومی بیشتر به اون‌هایی توجه می‌شه که زیباترین و خوش‌لباس و خوش‌اندام هستن».

شرمساری

بدن زنانه در دوره بلوغ سبب شرمساری می‌شود. رشد اندام‌ها و سیکل ماهانه به دلیل اینکه با القای نقش‌های جنسیتی خاص و نقش‌های جنسی مبهم همراه است، حس ناخوشایندی و نارضایتی را در دختران نسبت به بدن خود برمی‌انگیزد. مجموعه نگرش‌ها و رفتارهای دیگران نسبت به افرادی که از بدن ایده‌آل جامعه به هر دلیلی فاصله گرفته‌اند، موجب شکل‌گیری تصویری از خویش در فرد می‌شود که آنچنان که باید و شاید، خوب نیست. شکل‌گیری تصویر منفی از خود و احساس فاصله با بدن ایده‌آل رسانه‌ای و فرهنگی، سبب احساس شرم از بدن خود می‌شود. در توضیح مقولات اضطراب جسمانی و شرمساری به‌منزله پیامدهای تصویر منفی از بدن خود که سبب شکل‌گیری هویت بدنی دختران می‌شود، گفته شد که دختران نوجوان در اثر مقایسه بدن خود با مدل‌های زیبایی و استانداردهای ارائه‌شده و همچنین با دوستان و همسالان خود درگیر تصویر منفی از بدن خود، تنزل عزت بدنی، یعنی نگرانی از بدن خود و تنزل عزت نفس و درنهایت، شرم از بدن می‌شود. نوجوان در تضاد بین بدن خود و بدنی برای دیگران دچار از خودبیگانگی نسبت به بدن خود می‌شوند؛ به همین دلیل دختران نوجوان احساس می‌کنند صاحب جسم خود نیستند و بر آن هیچ تسلطی ندارند یا برای آنها شرم‌آور و منزجرکننده است.

فاطمه، دانش‌آموز ۱۵ساله نهم راهنمایی می‌گوید: «من واقعاً ذهنم درگیر شده همش با خودم می‌گم چرا من انقدر زشتم، خیلی چاقم، وقتی خودم رو با خیلی‌ها مقایسه می‌کنم از خودم بدم میاد و توی جامعه احساس می‌کنم همه دارن به جوری من رو نگاه می‌کنن». فرانک، دانش‌آموز ۱۷ساله سوم دبیرستان در رشته

پسر آفریده نشده‌اند.

پریا، دانش‌آموز ۱۶ ساله دوم دبیرستان در رشته علوم انسانی، در این باره می‌گوید: «از خودم بدم می‌آید، احساس منسجم و یکرنگی از خودم ندارم، نمی‌دونم کی‌م، جلوی آینه که می‌رم از خودم بدم می‌آید یا عکسام می‌بینم؛ چون که فاصله زیادی بین اون چیزی که هستم و اون چیزی که باید باشم می‌بینم».

مریم، دانش‌آموز ۱۶ ساله دوم رشته حسابداری، می‌گوید: «احساس غریبگی با بدن خودم دارم؛ چون از این ظاهر و چهره‌ای که دارم خوشم نمی‌آید، دوس دارم خیلی از اجزای صورتمو تغییر بدم. کاش مثل پسرها اینقدر انتظار زیبایی نمی‌رفت».

هسته مرکزی: برساخت هویت بدنی دختران نوجوان

به‌واسطه تجربیات و رویدادهای خود از ساختار بدن

مقوله هسته پژوهش حاضر با عنوان «برساخت هویت بدنی دختران نوجوان به‌واسطه تجربیات و رویدادهای خود از ساختار بدن» براساس ۹ زیرمقوله (تصویر ۱) شکل گرفته است. این مقوله به انتزاعی‌ترین شکل ممکن به پرسش‌های زمینه‌ای، تعاملی و پیامدی پاسخ می‌دهد و می‌توان مسیر رویداد آن از دل داده‌های زمینه را از طریق رجوع به مقولات محوری پی گرفت. مقوله بلوغ جسمانی، کلیشه‌های جنسیتی، مقایسه با دیگران و اینترنت به‌منزله رسانه بدن ایده‌آل (لاگری)، نشان می‌دهند دختران نوجوان با قرارگرفتن در معرض تغییرات سریع و ناگهانی بلوغ - که با دوره نوجوانی متناسب است - دچار شوک جسمانی و هورمونی در خود می‌شوند و با این شوک، درک جدیدی از بدن خود پیدا می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که نوجوان گاه احساس می‌کند همه مشکلات تنها از ظاهر نامناسب او نشئت می‌گیرند. همان‌طور که جانسون معتقد است «ذهن و بدن دو عنصر جدا از هم نیستند؛ بلکه وسیله شکل‌گیری تجارب بدنی ما هستند. احساسات و درک ما از خود، ناشی از ارگانیک بدنمان و نیز هماهنگی بین اعضای بدنمان می‌باشد و شکل می‌گیرد» (Johnson, 2009: 24). از آنجا که در نوجوانان هنوز همه جنبه‌های هویت فردی رشد و تکامل نیافته است، ظاهر فرد

مهم‌ترین و ساده‌ترین روش برای به دست آوردن احساس ارزشمندی خواهد شد. آنان درباره برداشت ذهنی که از خود دارند و نیز قضاوت‌های دیگران درباره وضعیت ظاهری‌شان بی‌نهایت حساس‌اند و نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند. این آسیب‌پذیری نوجوان در قبال قضاوت‌های دیگران، به‌دلیل ثبات‌نداشتن تصویر ذهنی آنها از خود است. تصویر ذهنی از بدن، تجسم اجمالی تجارب حال و گذشته فرد از بدن خود، چه در واقعیت و چه در عالم خیال، است. تصویر بدن، هر دو جنبه هوشیار و ناهوشیار وجودی فرد را در بر می‌گیرد. در دوره کودکی نظم خاصی در بدن کودک وجود دارد؛ اما در دوره نوجوانی این نظم به هم می‌خورد؛ بنابراین، درک او از خود و بدن خود دچار شکستگی می‌شود و ترک برمی‌دارد. به اعتقاد باومن آنچه امروزه هویت عاملان را شکل می‌دهد، فرایند مداوم و غیرخطی شکل‌دهی نفس در قالب بدن است. بنا بر نظریه باومن، فرایند «مونتاز نفس» انباشتی و تراکمی نیست؛ بلکه بر گردآوری، به دست آوردن ویژگی‌های جدید و دورریختن ویژگی‌های قدیم و فرایند مداوم یادگیری و فراموشی درباره الگوها و رویه‌ها مبتنی است. علاوه بر تغییرات دوره بلوغ، رسانه‌هایی چون اینترنت با تأکید بر کلیشه‌های جنسیتی، بدن را هدف قرار می‌دهند و تصاویر بدن‌هایی خاص با ویژگی‌هایی نظیر شاداب، زیبا، بلندقد، ورزشکار و باریک‌اندام منتشر می‌کنند. همچنین معیارهای رسانه‌ای برای بدن زنان بیشتر لاغراندami و اندازه‌های خاص بدنی است و این استانداردها با نمایش ستارگان سینما یا تبلیغات کالاهای تجاری ترویج می‌شود. تصویر ذهنی افراد نیز با در نظر گرفتن این ملاک‌ها و فاصله بدن شخص با آنها شکل می‌گیرد و ممکن است سبب نارضایتی فرد از بدن شود؛ بنابراین، برای زنان و به‌ویژه دختران نوجوان، بدن ایده‌آل، بدنی لاغر است. دختران نوجوان برای دست‌یابی به ایده‌آل لاغری از راهبردهایی چون واریسی منظم بدن خود (پایش بدن) مثل نظارت بر چهره و اندام خود از طریق وزن‌کردن مکرر خود، نگاه در آینه و دیدن مداوم عکس‌ها و چهره خود و همچنین گرفتن رژیم‌های سخت و سنگین، استفاده از

تصویر ذهنی از بدنشان نگران‌کننده است؛ زیرا فاصله زیادی بین آنچه هستند و آنچه باید باشند، می‌بینند. به گفته خودشان از داشتن بدن اکنون خود و در واقع، از ظاهر شدن در جمع و مقایسه بدن خود با دیگران، دچار اضطراب و شرمساری از بدن خود می‌شوند. در چنین شرایطی که فرد از بدن خود ناراضی است، آن را قبول نمی‌کند، بدن خود را در مقابل خود می‌بیند و دچار از خود بیگانگی و جدایی از خود می‌شود و با بیشترین مسائل و مشکلات درباره هویت خود روبه‌رو می‌شود. همان‌طور که اریکسون (1968) معتقد است افرادی که تصویر بدنی منفی از بدن خود دارند (مثل بیماران مبتلا به اختلالات خوردن)، در مقایسه با دیگران با مسائل هویتی بیشتری روبه‌رو می‌شوند. به اعتقاد اریکسون، توسعه و شکل‌گیری هویت، محصول ادغام و ترکیب تدریجی تصورات مختلف از خود است. این فرایند از طریق ارتباط مستقیم محیط اجتماعی و ابعاد مختلف خود در تجارب بدنی (بدن - خود) رخ می‌دهد (Kling et al., 2017: 102).

ملین‌ها، قرص‌ها و پودرهای لاغری است تا شاید برای اخلاص در تصویر بدنی خود گام کوچکی برداشته باشند؛ در نتیجه، انطباق‌نداشتن با ایده‌آل لاغری بروز پیامدهای اجتماعی منفی است. درونی‌سازی لاغری از ایده‌آل شکل بدن به‌طور معنی‌داری با نارضایتی بدنی، بی‌نظمی غذایی، عزت‌نفس پایین و اضطراب و نگرانی همراه است.

نوال السعداوی در این زمینه می‌گوید: «چه بسیار دخترانی که به شوق دست‌یابی به نشانه‌های زیبایی و زنانگی به اختلالات روانی و انواع اضطراب دچار گردیده‌اند. می‌توان گفت گمان و تصور این دختران این است که زندگی و آینده‌شان به اندازه بینی و یا خمیدگی مژه‌هایشان بستگی دارد» (السعداوی، ۱۳۵۹: ۱۶۸). همچنین باومن معتقد است انسان دارای جنسیت در دنیای امروز، آکنده از اضطراب و نگرانی است و محکوم است که همواره ناقص و نارضی بماند (Bauman, 2003: 94-97).

دختران نوجوان که از شرایط ذکر شده تأثیر می‌گیرند،

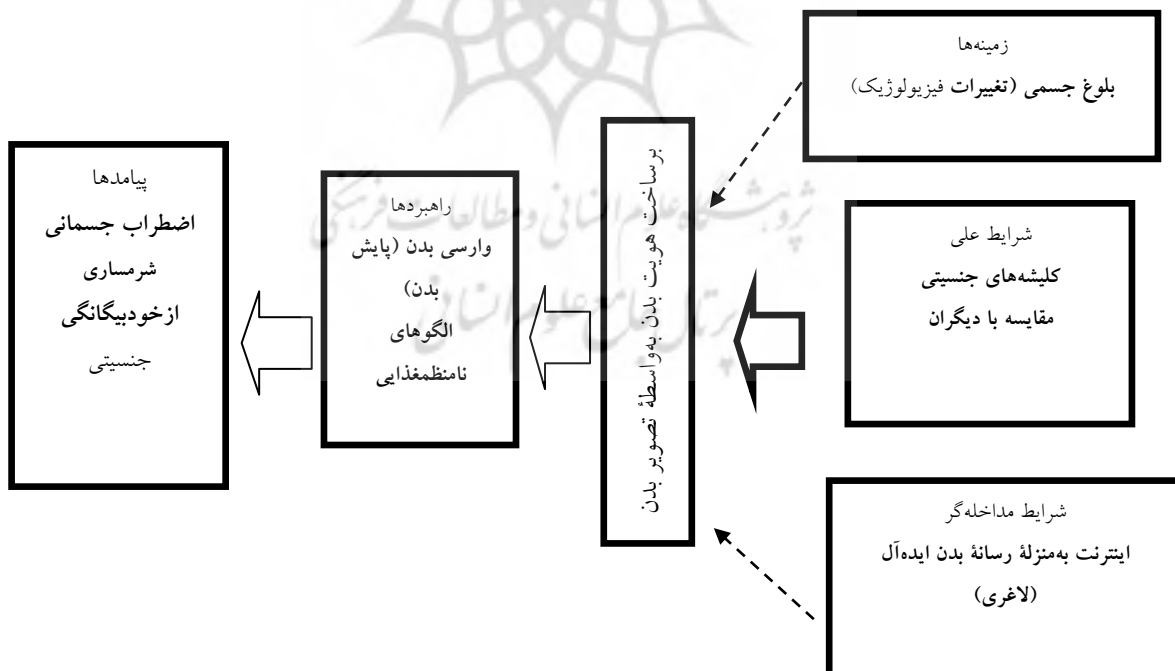
شکل ۱- برساخت هویت بدنی دختران نوجوان به واسطه تجربیات و رویدادهای خود از ساختار بدن

Fig 1- Construction the body identity of adolescent girl through their experiences and events of body structure

نظریه مبنایی پژوهش

در این بخش با شرح کامل الگوی پارادایمی، خط داستان برآمده از داده‌های پژوهش مشخص می‌شود؛ این خط داستانی که با محوریت مقوله هسته «برساخت هویت بدنی دختران نوجوان به واسطه تجربیات و رویدادهای خود از ساختار بدن» پدید آمده است، پارادایم سه‌بخشی شرایط، کنش - کنش متقابل و پیامدها در قالب الگوی پارادایمی (تصویر ۲) ترسیم شده است. براساس این الگوی پارادایمی، می‌توان گفت برساخت هویت بدنی دختران نوجوان به واسطه شکل‌گیری تصویر ذهنی آنها از بدن خود در شرایط خاصی بوده است. این شرایط در سه دسته علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر طبقه‌بندی شده‌اند. شرایط علی عبارت‌اند از: کلیشه‌های جنسیتی و مقایسه بدن خود با دیگران. در این میان بلوغ به منزله شرایط زمینه‌ای و اینترنت به منزله رسانه بدن ایده‌آل (لاغری) در حکم شرایط مداخله‌گر عمل می‌کنند. همچنین دختران نوجوان در رویارویی با تقابل بدن اکنون خود و بدن ایده‌آل، تعاملات خاصی را انجام می‌دهند و راهبردهای

خاصی را در پیش می‌گیرند. این تعاملات و راهبردها را می‌توان در قالب واریسی (پایش) بدن و دست‌زدن به الگوهای نامنظم غذایی (مثل رژیم‌های غذایی سخت، گیاه‌خواری، استفاده از قرص‌ها و پودرهای لاغری و ...) دسته‌بندی کرد. دختران نوجوان در شرایط خاص بدنی خود در دوره بلوغ، کلیشه‌های جنسیتی و ارائه استانداردهای ایده‌آل بدنی از طریق اینترنت و هنجارهای زیبایی، احساس شکاف و فاصله زیادی بین آنچه در بدن اکنون خود می‌بینند و آنچه در خیال خود باید باشند، راهبردهایی چون رژیم‌های غذایی سخت و واریسی و کنترل منظم بدن خود را در پیش می‌گیرند که این کنش‌ها و واکنش‌ها در شرایط، عوامل و زمینه‌هایی که دختران نوجوان در دوره سنی حساس و پر از تحولات سریع و متغیر خود تجربه می‌کنند، آثار و نتایجی بر هویت بدنی آنها شکل می‌گیرد که این آثار را می‌توان در چند مقوله دسته‌بندی کرد. این مقوله‌ها عبارت‌اند از: احساس اضطراب جسمانی، شرمساری و از خود بیگانگی جنسیتی.

شکل ۲- الگوی زمینه‌ای برساخت هویت بدنی دختران نوجوان براساس شرایط، زمینه‌ها، تعاملات و پیامدها

Fig 2- Background model for constructing the body identity of adolescent girls based on conditions, contexts, interactions and consequences

نتیجه

خوب و چه بد، آغاز می‌شود.

بنابراین، در این دوره تلاش برای کسب هویت و شکل‌گیری هویت ممکن است از تغییرات هورمونی، بیولوژیکی و بدنی تأثیر بگیرد و این تغییرات جسمی، در صورت قرارگرفتن در یک متن و بافت اجتماعی بدن‌محور در دوره نوجوانی و تنیده‌شدن نوجوان در پیلۀ کلیشه‌های جنسیتی که باید به‌منزله زنی زیبا و جذاب مراقب بدن زنانه‌اش باشد تا انتخاب شود و برای نقش مادری و همسری آماده شود، همچنین با قرارگرفتن نوجوان در شرایط متناقض کودکی و بدن زنانه بزرگسالی و انتظارات جامعه از او، دچار گیجی و سردرگمی می‌شود و برای فارغ‌شدن از این وضع با کمک کانال‌های شبکه مجازی (اینترنت) یا همان آینه بدن‌نما به‌دنبال بدن ایده‌آل و محبوب جامعه می‌گردد و با غوطه‌ور شدن در این کانال‌ها، او می‌آموزد که باید لاغر شود، دست به هر کاری بزند تا جذاب و جذاب‌تر شود. در دوره نوجوانی، نارضایتی نسبت به ظاهر فیزیکی افزایش پیدا می‌کند؛ زیرا تغییرات هنجارهای فیزیکی و جسمی مانند افزایش وزن در زمان بلوغ در تقابل با تجویز اجتماعی و ایده‌آل خواهی درباره جذابیت فیزیکی قرار می‌گیرد؛ اما او هر تلاشی که می‌کند، به آنچه باید باشد، نمی‌رسد و خود را در شکاف و فاصله زیادی می‌بیند و از این طریق از بدن خود ناخشنود می‌شود و احساس شرمساری و نگرانی می‌کند. گیدنز در این زمینه می‌گوید: «پیامدهای کلیشه‌های قالبی ساین بدن به‌شدت بر دختران و زنان در فرایند ارزیابی از ظاهر فیزیکی و تفاوت‌هایی که به‌دلیل تجربه اجتماعی‌شان از جنسیت دریافت می‌کنند، تحمیل می‌شوند. ناخشنودی از بدن و به تبع آن از هویت شخصی، با اولین تطابق‌های ناخودآگاه اندام واقعی با آنچه که مورد پذیرش دیگران است، آغاز می‌شود. تداوم این روند باعث شرمساری می‌شود که به‌طور مستقیم بر هویت شخصی اثر می‌گذارد» (گیدنز، ۱۳۸۷: ۳۴)؛ بنابراین، آنها در این سنین روایت می‌کنند که با بدن خویش بیگانه‌اند و از رشد آن می‌هراسند و دچار انفعال و بی‌قدرتی و گاه انزوا می‌شوند که

پژوهش حاضر که به‌دنبال درک و تفسیر روایت‌های دختران نوجوان از برساخت هویت بدنی‌شان از طریق تصویر بدن و تجربیات و رویدادهای بدنی‌شان بوده است، به این نتیجه می‌رسد که دختران نوجوان به‌گونه‌ای بدن خود را روایت می‌کنند که انگار خود را در در بدن خود می‌بینند؛ زیرا در مرحله‌ای از زندگی به سر می‌برند که با بیشترین تغییرات بدنی و هورمونی (بلوغ) روبه‌رو شده‌اند و این تغییرات مثل تناسب‌نداشتن اجزای صورت یا تغییرات هورمونی مثل عادت ماهیانه سبب شده است نوجوانان بیش از هر چیزی به بدن و تغییرات بدنی خود فکر کنند؛ اما دختران نوجوان علاوه بر مشغولیت ذهنی بدنی خود و روایت خود از طریق رویدادها و تجربه‌های بدنی، در عصری زندگی می‌کنند که به‌دلیل پاره‌شدن هویت و ویژگی‌هایی مانند بصری‌شدن و زیبایی‌شناختی شدن زندگی روزمره، صورت ظاهری همه جنبه‌های زندگی مهم شده است و منبع اساسی تعیین معنا می‌شود. کنترل منظم بدن یکی از ابزارهای اساسی است که شخص با آن روایت معینی از هویت شخصی را محفوظ می‌دارد و در عین حال «خود» نیز به‌طوری‌کم و بیش ثابت از ورای همین روایت در معرض تماشای دیگران قرار می‌گیرد.

علاوه بر وقوع تغییرات سریع در این دوره و کسب هویت، نوجوانی از دوره‌های مهم زندگی است که فرد بیشترین مشکلات را در رابطه با تصویر ذهنی از بدن خود دارد؛ زیرا تصویر ذهنی در این دوره، پایه یا بنیادی است که تمامی شخصیت، رفتار و حتی کیفیت شما براساس آن چارچوب‌بندی می‌شود. باتلر معتقد است بدن به‌منزله امری که همیشه چارچوب‌بندی می‌شود و با چارچوب‌بندی‌اش جان می‌گیرد، همواره در حال مادیت‌یافتن است و این فرایندی مداوم و تکراری است. به اعتقاد باتلر ما اصلاً یکباره تجسد نمی‌یابیم و بدن‌ها همواره در حال نوسازی‌اند (گین، ۱۳۹۲: ۱۱۳). بر این اساس به نظر می‌رسد تجربه‌های ما تصاویر ذهنی ما را تأیید و تقویت می‌کنند و بدین صورت دور بسته‌ای، چه

الگوهای فرهنگی - اجتماعی دختران نوجوان رشت»، نشریه دانشکده پرستاری و مامایی، ش ۳، ص ۲۶-۳۴.

ذکایی، م. و خطیبی، ف. (۱۳۸۵). «رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن: پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی»، فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۳۱، ص ۱۱۱-۱۵۳.

ربانی، ع. و حسن پور، آ. (۱۳۹۶). «بدن بینی، کاربست رویکرد گفتمان تاریخی روٹ وداک در تحلیل مستند دماغ به سبک ایرانی»، جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۲، ص ۴۹-۷۰.

رقیبی، م. و میناخانی، غ. (۱۳۹۰). «ارتباط مدیریت بدن با تصویر بدنی و خودپنداره»، دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ش ۴، ص ۷۳-۸۱.

ریاحی، م. (۱۳۹۰). «بررسی تفاوت‌های جنسیتی در میزان رضایتمندی از تصویر بدن»، زن در توسعه و سیاست، ش ۳، ص ۳۴-۵۰.

غنیم، د. (۱۳۹۱). «از خودبیگانگی جنسیتی زنان»، ترجمه: محبوبه حسین‌زاده، سایت پلهایی برای زنان:

<http://bridgesforwomen.org/spip.php?article 26>
کازمی، ف؛ کیان‌پور، م. و قاسمی، و. (۱۳۹۳). «تیین

جامعه‌شناختی تأثیر تصاویر رسانه‌ای بر تصویر بدن و عزت نفس با تأکید بر نقش خودطرحواره ظاهر؛ دانشجویان دختر اصفهان»، جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۴، ص ۹۱-۱۱۱.

کنعانی، م. و رازقی، ف. (۱۳۹۶). «رسانه، درونی‌سازی هنجارها و تصور از بدن؛ دانشجویان دانشگاه گیلان»، پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ش ۱۰، ص ۱-۲۷.

کیوان‌آرا، م؛ ربانی، ر؛ حقیقتیان، م. و کاوه‌زاده، ع. (۱۳۹۱). «عوامل اجتماعی مؤثر در شکل‌گیری تصور بدن؛ مطالعه موردی زنان شهر اصفهان»، جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۴، ص ۵۳-۶۶.

گیدنز، آ. (۱۳۸۷). *تجدد و تشخیص؛ جامعه و هویت شخصی در*

همین احساس آنها را دچار چالش و درگیری عمیق در خود و فرایند هویت‌یابی خود می‌کند و با سردرگمی، از هم‌گسیختگی و درنهایت بحران هویت در هم می‌پیچند.

منابع

آزادارمکی، ت. و چاوشیان، ح. (۱۳۸۱). «بدن به مثابه رسانه هویت»، جامعه‌شناسی ایران، ش ۴، ص ۷۵-۵۷.

ادیبی‌سده، م. و جلالی‌آکردی، ه. (۱۳۹۲). «مدیریت بدن و هویت اجتماعی؛ مورد مطالعه: جوانان شهر ساری»، *مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ش ۹، ص ۹-۲۲.

استراس، الف. و کوربین، ج. (۱۳۹۰). *اصول روش تحقیق کیفی*، ترجمه: بیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

السعداوی، ن. (۱۳۵۹). *چهره عریان زن عرب*، ترجمه: مجید فروتن و رحیم مرادی، تهران: کانون نشر اندیشه‌های نوین.

بارکر، ک. (۱۳۹۶). *مطالعات فرهنگی، نظریه و عملکرد*، ترجمه: مهدی فرجی و نفیسه حمیدی، تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

بزرگی، م. (۱۳۹۵). *بررسی جامعه‌شناختی رابطه استفاده از اینترنت با مدیریت بدن در بین جوانان شهر بابل*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی دانشگاه مازندران، دانشکده علوم انسانی و علوم اجتماعی.

بوردیو، پ. (۱۳۹۰). *تمايز، نقد اجتماعی قضاوت ذوقی*، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: ثالث.

جلایی‌پور، م. و محمدی، ج. (۱۳۸۷). *نظریه‌های متأخر جامعه‌شناسی*. تهران: نشر نی.

خانی‌هنجی، ن. و الوندی، ه. (۱۳۹۶). «عوامل مؤثر بر گرایش دختران به مانکنیسم؛ مطالعه موردی: تأثیر عروسک باربی»، *پژوهش‌نامه زنان*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ش ۳، ص ۱۹-۴۵.

دهقانی، م؛ چهارزاد، م؛ جعفراصل، م. و سلیمانی، ر. (۱۳۹۱). «بررسی ارتباط رضایت از تصویر ذهنی بدنی با

- identity formation: The role of identity distress, university of central florida, USA, *Revista Latino Americana de Psicología*, 43 (2), 267-277.
- Kling, J. Wängqvist, M. & Frisén, A. (2017) This body is me" discovering the ways in which the body is salient in people's identities, department of psychology, university of gothenburg, *Body Image*, (24), 102-110.
- Koch, S. & Fischman, D. (2011) Embodied enactive dance/movement therapy, *American Journal of Dance Therapy*, 33, 57-72.
- McCabe, M. P. Ricciardelli, L. A. & Karantzas, G. (2010) Impact of a healthy body image program among adolescent boys on body image, negative affect and body change strategies, *Body Image*, 7, 117-123.
- Tremblay, L. & Lariviere, M. (2009) The influence of puberty onset, body mass index and pressure to be thin on disordered eating behaviors in children and adolescents, *Eating Behaviors*, 10, 75-83.
- عصر جدید، ترجمه: ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.
- گین، ن. (۱۳۹۲). آینه نظریه اجتماعی، ترجمه: محمدرضا مهدی‌زاده، تهران: جامعه‌شناسان.
- فاتحی، الف. و اخلاصی، الف. (۱۳۸۷). «مدیریت بدن و رابطه آن با پذیرش اجتماعی بدن؛ زنان شیراز»، *مطالعات راهبردی زنان*، ش ۱۱، ص ۸۹-۶۳.
- مؤدی، ف؛ اصغری‌پور ماسوله، الف. و حسنی‌درمیان، غ. (۱۳۹۲). «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر مدیریت بدن دختران نوجوان شهرستان مشهد»، *درب مجموعه مقالات تحولات سبک زندگی در ایران*، تهران: تیسرا، ص ۵۱۱-۴۷۹.
- موسوی، م. (۱۳۹۴). *زنانگی و بدن؛ نگاهی جامعه‌شناسانه به بلوغ*، تهران: فیروزه.
- Bauman, Z. (2003) *Liquid love: On the frailty of human bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2005) *Liquid life*. Cambridge: Polity Press.
- Butler, J. (1990) *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York, NY: Routledge.
- Caldwell, M. CH. (2015) Body identity development: definitions and discussion: body, movement and dance in psychotherapy, *Graduate School of Counseling and Psychology*, 4 (11), 1-26.
- Cash, T. F. & Thériault, J. (2004) Body image in an interpersonal context: adult attachment, fear of intimacy and social anxiety, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 89-103.
- Erikson, E. H. (1968) *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: Norton.
- Franko, D. L. Cousineau, T. M. Trant, M. Rancourt, D. Ainscough, J. Chaudhuri, A. & Brevard, J. (2010) Teaching adolescents about changing bodies: Randomized controlled trial of an internet puberty education and body dissatisfaction prevention program, *Body Image*, 7, 296-300.
- Gallagher, S. (2005) *How the body shapes the mind?* Oxford: Clarendon Press.
- Grogan, S. (2008) *Body image: Understanding body dissatisfaction in men, women and children*. Hove, UK: Routledge, 2(20), 97-117.
- Johnson, R. (2009) Oppression embodied exploring the intersections of somatic psychology, trauma and oppression, *United States Association of Body Psychotherapy Journal*, (8), 19-31.
- Kamp's L. C. & Berman L. S. (2011) Body image and

